

VÉDELMI TANULMÁNYOK

2022/1

EGERESI ZOLTÁN, RÁCZ ANDRÁS, JÓJÁRT KRISZTIÁN

Stratégiai helyzet Hegyi-Karabahban
a 2020. őszi háború után

Védelmi Tanulmányok

A Nemzeti Közszerológálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézetének időszakosan megjelenő, lektorált, elektronikus (online) kiadványa.

Szerkesztők:

Árva János, Csiki Varga Tamás, Etl Alex, Tálás Wanda

Lektor:

Tálás Péter

Tartalom

Vezetői összefoglaló	4
Bevezetés	5
Előzmények	7
Történelmi és politikai háttér	
A két haderő állapota a háború előtt	
Azeri–török kapcsolatok	
Oroszország és Azerbajdzsán viszonya	
Orosz jelenlét Örményországban	
A háború	22
A hadműveletek lefolyása	
Katonai támogatás Törökországtól	
A november 9-i fegyverszünet és következményei	36
Területi aspektusok	
Az örmény erők kivonulásának problémája	
Az orosz békefenntartók	
Törökország és a fegyverszünet	
Oroszország és a fegyverszünet	
Következtetések: rendezés helyett újabb befagyott konfliktus?	55
Függelékek	58
Irodalomjegyzék	

Stratégiai helyzet Hegyi-Karabahban a 2020. őszi háború után: rendezés helyett új befagyott konfliktus

Egeresi Zoltán, Rácz András, Jójárt Krisztián¹

Vezetői összefoglaló

- Az azeri győzelemben meghatározó szerepet játszott a Bakunak nyújtott aktív török katonai, politikai és hírszerzési támogatás.
- Ennek ellenére a 2020. november 9-én megkötött háromoldalú fegyverszünetet Oroszország dominálta.
- A megállapodás kulcsfontosságú kérdéseket nem szabályoz, így nem tekinthető tartós rendezésnek.
- Moszkva a rendezésben játszott meghatározó szerepével marginalizálta az EBESZ Minszki Csoportját, és megakadályozta Törökország intézményes szerepvállalását is.
- Az egész térségben jelentősen nő az orosz katonai jelenlét és befolyás.
- Ha Oroszország úgy dönt, hogy a békefenntartó művelet öt éves mandátumának lejártja után is Karabahban tartja az erőit, ezt Azerbajdzsán várhatóan képtelen lesz megakadályozni. Ezzel Moszkva ismét képes lenne „befagyasztani” a konfliktust.
- A Dél-Kaukázus térségében visszafordíthatatlanul megjelent Törökország is, így a régió immár nemcsak Oroszország „közel-külföldjének” számít. A török térnyerés várhatóan folytatódni fog.
- Az aktív török fellépés mögött a hagyományosan szoros azeri-török viszonyon túlmenően a török belpolitikai nehézségek, a külpolitika militarizálódása, illetve a Moszkvával folytatott pragmatikus együttműködés húzódozott meg.
- A hegyi-karabahi konfliktus, bár földrajzi kiterjedésében csökkent, geopolitikailag kiszélesedett az erősebb orosz és török katonai jelenlét révén.

¹ Egeresi Zoltán az NKE EJKK Stratégiai Védelmi Kutatóintézet munkatársa. Rácz András az NKE EJKK Stratégiai Védelmi Kutatóintézet munkatársa, kutatásaiban pedig meghatározó segítséget jelentett a Nemzeti Kutatási, Innovációs és Fejlesztési Hivatal támogatásával, az 129243-as számú, „Hagyomány és rugalmasság Oroszország biztonság- és védelempolitikájában” című projektjének támogatása. Jójárt Krisztián az NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának Hadtudományi Doktori Iskolájában doktorandusz.

Bevezetés

2020. szeptember 27-én kezdődött az az összesen 44 napig tartó fegyveres konfliktus, amelyet második hegyi-karabahi háborúnak is neveznek. A háborút lezáró fegyverszünet a térség geopolitikai viszonyainak alapvető megváltozását vonta magával.

Jelen Védelmi Tanulmányok célja kettős. A szerzők egyrészt feladatuknak tekintik, hogy magyar nyelven elsőként részletesen megírják a második karabahi háborúhoz vezető eseményeket és magának a háborúnak a lefolyását, elsősorban a hazai, tágabban vett biztonság- és védelempolitikai szakma számára. Másrészt, az elemzés arra is igyekszik választ keresni, hogy hogyan és mennyiben módosultak a régió geopolitikai viszonyai, illetve a háborúval kezdődött folyamatok várhatóan milyen irányban folytatódnak majd.

A november 9-én aláírt, háromoldalú megállapodás értelmében Hegyi-Karabah még örmény kézen maradt részeit az örmény erőknek ki kell üríteniük, és helyükre legalább öt évre orosz békefenntartók települnek. Azerbajdzsán – köszönhetően az intenzív török katonai és politikai támogatásnak – visszaszerezte megszállt területeinek jelentős részét. Az egyezmény nyitva hagyta Karabah státusának kérdését, ami a jövőben komoly konfliktusforrás lehet, és nem szabályozta részletesen az orosz békefenntartók mandátumát sem.

A fegyverszüneti egyezmény előírta azt is, hogy szárazföldi korridornak kell létesülnie Azerbajdzsán nyugati része és a nahicseváni exklávé között, így a Nahicsevánnal szomszédos Törökország közvetlen kaszpi-tengeri kijáráshoz jut. A korridor létrehozásának részleteit egy újabb, 2021. január 11-én tartott orosz–azeri–örmény megállapodás tartalmazza. Bár a fegyverszünet és a januári újabb egyezmény tető alá hozásával Oroszország meg tudta akadályozni Törökország intézményes szerepvállalását a rendezésben, Ankara regionális befolyása mégis meghatározó mértékben erősödött, és ez a folyamat folytatódni is fog.

Kiemelt figyelmet érdemel a Hegyi-Karabahba telepített orosz békefenntartó kontingens és szerepének várható jövőbeli alakulása. Ennek az az oka, hogy részben a fegyverszüneti egyezmény struktúrájából adódó okok miatt, részben pedig az azóta eltelt időben lezajlott folyamatok következtében Oroszországnak a kezdeti, öt éves mandátum lejártával de facto lehetősége nyílhat rá, hogy csapatait továbbra is Azerbajdzsán területén tartsa, Baku akarata ellenére is. Ha Moszkva ezt a lehetőséget választja, a jelenlegi trendek alapján az azeri vezetés ezt várhatóan képtelen lesz megakadályozni.

A tanulmányban szereplő, karabahi földrajzi neveket² első alkalommal azeri és örmény alakjukban egyaránt közöljük, ezt követően azonban a könnyebb olvashatóság érdekében csak az egyik alakot fogjuk használni. Az örmény nevek magyar nyelvre való átírásában nyújtott segítségéért köszönet illeti Dr. Kovács Bálintot, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karán működő Armenológiai Tanszék vezetőjét. A függelék elkészítésében nyújtott segítségéért köszönet illeti Brenner Dánielt. A tanulmány a térségbeli eseményeket 2021. február elejéig követi nyomon. Mivel az elemzés fókuszában a geopolitikai helyzet változásának vizsgálata áll, a szerzők csak az ehhez feltétlenül szükséges mértékig tekintették feladatuknak az azeri és örmény belpolitika vizsgálatát. A tanulmányban leírtak a szerzők személyes véleményét tükrözik, és semmilyen módon nem tekinthetők bármilyen intézmény vagy szervezet hivatalos álláspontjának.

²A földrajzi elnevezések politikai jelentősége kapcsán lásd például: ERŐSS Ágnes – TÁTRAI Patrik: When Reality Meets Power-rhetoric. Power, Mapping And Practice in Contested Spaces: The Case of Cyprus and Karabakh, *Documenti Geografici*, 2016/1., 1–30. o.

Előzmények

2020. szeptember 27-én kezdődött a második hegyi-karabahi háború, ami alapjaiban változtatta meg a dél-kaukázusi térség geopolitikai helyzetét. Mielőtt részletesen bemutatnánk a november 9-i fegyverszünet után kialakult helyzetet, érdemes először áttekinteni, milyen út vezetett odáig.

Történelmi és politikai háttér

Az Azerbajdzsán és Örményország között lezajlott első karabahi háborút lezáró 1994-es fegyverszünet óta a hegyi-karabahi konfliktus sosem volt teljesen nyugodt, sosem került olyan „befagyott” állapotba, mint a posztszovjet térség hasonló konfliktusai, például Moldova-Transznyisztria, vagy éppen a polgárháború utáni Abházia és Dél-Oszétia. Karabahban rendszeresek voltak a szembenálló erők közötti kisebb-nagyobb összecsapások, lett légyen szó mesterlövészek párbajáról vagy szórványos aknavetőtűzről. Sok áldozatot szedtek mindkét oldalon az aknák és fel nem robbant lőszeresek is.

A területi viszonyok 1994 óta lényegében változatlanok voltak. Azerbajdzsán területének majdnem pontosan 20%-a került örmény megszállás alá, amibe beletartozott majdnem az egész egykori Hegyi-Karabah Autonóm Körzet, valamint hét környező azeri megye is: Kalbajar, Lachin, Qubadli, Zangilan és Jabrayil teljes egészében, valamint Fuzuli és Agdam nyugati részei. A megszállt megyékből az azeri lakosság elmenekült,³ örmények pedig csak minimális számban költöztek be, ők is a frontvonalától távolabb lévő Kalbajar és Lachin régiókba, így a többi terület lényegében lakatlan volt a 2020-as eszkaláció idején is, nem számítva természetesen az ott állomásozó karabahi örmény katonai erőket.

³1996-ból származó, tehát nem sokkal a fegyverszünet utáni ENSZ adatok szerint Karabahból és a megszállt megyékből összesen 684 000 azeri kényszerült lakóhelye elhagyására, Örményországból pedig további 185 000 főnek kellett menekülnie. Mivel az ENSZ kategorizálása szerint előbbiek IDP-nek (azaz belső menekülteknek), utóbbiak pedig menekültnek számítanak, ez okoz némi inkoherenciát a nemzetközi szakirodalomban. Hozzá kell tenni, hogy a konfliktus következtében 299 000 fő pedig Azerbajdzsánból menekült Örményországba. A harcok végeztével a megszállt megyék közül csak Fuzuli egy részébe tért vissza a polgári lakosság, ám alig 25 000 fő. [UNHCR publication for CIS Conference \(Displacement in the CIS\) - Conflicts in the Caucasus](#), [online], 1996. május 1. Forrás: UNHCR [2021. 03. 19.]

Hegyi Karabah 1994 után

Bár a posztszovjet térség befagyott konfliktusai eredményeképpen létrejött kvázi-államok egymást elismerik ugyan, részleges nemzetközi elismertsége közülük csak Abháziának és Dél-Oszétiának van (azóta, hogy Oroszország 2006 augusztusában elismerte mindkét terület „függetlenségét” Grúziától), míg Hegyi-Karabahot egyetlen ENSZ-tagállam sem ismeri el függetlenként. Fontos részlet, hogy még Örményország sem ismerte el soha Karabah függetlenségét. Az elismerés lehetőségét Jereván mindig afféle vésztartalék-opcióként tartogatta, egy ilyen lépés ugyanis egyrészt súlyosan ártott volna Örményország nemzetközi megítélésének (ideértve a kulcsfontosságú szövetséges Oroszország rosszallását is), másrészt pedig biztosan nyílt, nagyléptékű eszkalációt eredményezett volna Azerbajdzsánnal.

Az 1994 óta korlátozott szembenállás 2016 áprilisában eszkalálódott először nyílt háborúvá. Ekkor Azerbajdzsán frontális szárazföldi támadással igyekezett áttörni az örmény védelmet Karabah keleti részén, illetve a Karabahot övező hét megszállt azeri megye közül a déli Fuzuli régióban. A több mint két évtize-

de folyamatosan erősített, mélységében többszörösen tagolt örmény állásokon az azeri haderő nem tudott áttörni, így nagy vérveszteségek árán csak néhány magaslatot és régóta lakatlan, romos falut tudott elfoglalni. A háború a nemzetközi közösség erős és koordinált nyomására négy nap után, 2016. április 5-én véget ért. Már ekkor sor került mindkét oldal részéről pilóta nélküli repülőeszközök alkalmazására, azonban még szinte kizárólag csak felderítő szerepkörben. A 2016-os eszkaláció stratégiai jelentősége leginkább abban állt, hogy Azerbajdzsán számára világossá vált, hogy a karabahi örmény állások elleni frontális szárazföldi támadás nem vezethet eredményre.

Az azeri–örmény feszültség 2020 júliusában lángolt fel újra, amikor néhány napig összecsapások zajlottak az azeri–örmény határ mentén mind a grúz határ felőli, északi szakaszon, mind pedig a nahicseváni exklávé és Örményország határán. Ekkor a karabahi frontszakasz (line of contact) nyugodt maradt. A júliusi rövid eszkaláció során Azerbajdzsán már kiterjedten alkalmazott pilóta nélküli repülőgépeket nemcsak felderítő, de támadó szerepkörben is. Amennyire utólag rekonstruálni lehet, a bakui vezetés ekkor jutott arra a döntésre, hogy nagyobb számú támadó drón beszerzésére is szükség lesz.

Mind a 2016. áprilisi, mind a 2020. júliusi eszkalációra igaz, hogy a harcok fellángolása összefüggést mutatott az azeri belpolitikai helyzettel. Az áprilisi „négynapos” háború előtti időszakban az olajárak gyors csökkenése miatt az azeri gazdaság súlyos veszteségeket szenvedett, az azeri deviza, a manat egy év alatt elveszítette értékének közel ötven (!) százalékát.⁴ Az országban 2016 elején több helyen tüntetésekre, egyes régiókban éhséglázadásokra is sor került. Ilyen körülmények között döntött az azeri vezetés a Hegyi-Karabah elleni támadás mellett, a háborúra hivatkozva ugyanis, a nemzeti egység nevében háttérbe lehetett szorítani a belpolitikai és gazdasági nehézségeket.⁵ Nem sokkal a háború után, 2016 szeptemberében pedig népszavazást tartottak Azerbajdzsánban, melynek eredményeként ötről hét évre emelték az elnöki mandátum hosszát, és létrehozták az alelnök posztját is, melyre İlham Alijev elnök a feleségét, Mehriban Alijevát nevezte ki. A harcokat ki tudta használni az ekkor már egyre autoriterebbé váló, Szerzs Szargszjan-féle örmény vezetés is a saját belpolitikai helyzete megszilárdítására.

Bizonyos szempontból hasonló belpolitikailag dominált logika érvényesült 2020 nyarán és őszén is. A 2020 februárjában tartott azerbajdzsáni parlamenti

⁴ *New Wave of Depreciation of the Azerbaijani National Currency: Reasons and Expectation*, [online], Center for Economic and Social Development, 2016. október 31. Forrás: CESD [2021. 03. 20.]

⁵ Aleksandra JAROSIEWICZ – Maciej FALKOWSKI: *The four-day war in Nagorno-Karabakh*, [online], 2016. április 6. Forrás: OSW [2021. 03. 20.]

választásokat súlyos, rendszerszintű szabálytalanságok kísérték,⁶ ezt követően pedig fokozódott az ellenzékkel szembeni hatósági fellépés brutalitása. Az országban ismét számos tüntetésre került sor, elsősorban az Alijev-rendszer korrupciója, valamint az alacsony olajárral összefüggő gazdasági nehézségek miatt. Örményországban a 2018-ban forradalommal hatalomra került Nikol Pasinjan miniszterelnökkel szemben erőre kaptak a korábbi elnök, Szerzs Szargszjan nevével fémjelzett időszak immár ellenzékben működő politikai pártjai, és fokozódott a gazdasági helyzettel kapcsolatos elégedetlenség is. A helyzetet tovább nehezítette az örmény haderőn belüli ellenállás Pasinjan reformterveivel szemben. A 2020. szeptemberi eskaláció előtt tehát igen feszült volt a belpolitikai helyzet mindkét országban.

A két haderő állapota a háború előtt

Létszámukat tekintve az örmény és karabahi erők együttesen az azerivel összemérhető erőt képviseltek. Az azeri haderő 66 950 fős aktív állományával szemben örmény oldalon 44 800 fős erővel számolhattunk, kiegészítve a – 90-es évekkel ellentétben ma már szintén reguláris haderőnek számító – körülbelül 20 000 főt számláló karabahi erőkkel.⁷ A létszám még inkább kiegyenlített, ha levonjuk az azeri haderőből a haditengerészet 2 200 fős állományát, mely magától értetődő okokból nem játszott és nem is játszhatott volna szerepet a háborúban. Fontos megjegyezni, hogy míg az általános bölcsélet szerint egy támadó művelet akkor vezethet sikerre, ha a támadó erőfölénye a védekező féllel szemben 3:1, addig ennek az aránynak hegyi terep esetében jóval nagyobbak kell lennie. Vagyis a védelemre berendezkedő karabahi erők számára a hegyvidéki terep jelentős erőtöbbszöröző tényezőt jelentett.

Míg létszámban nem, addig a haditechnika mennyiségében és (főként) minőségében annál inkább megmutatkozott a két fél közötti aszimmetria. Azerbajdzsán 2011 és 2019 között mintegy 19 milliárd dollárt költött fegyverkezésre, míg Örményország ennek kevesebb mint egynegyedét, 4,8 milliárd dollárt fordított erre a célra.⁸ Ezért az összegért Jereván túlnyomórészt Oroszországtól vásárolt fegyvereket orosz belső piaci áron, olykor pedig hitelre és lízingre is. Baku ezzel szemben ugyan világpiacon árért cserébe, de hozzájutott a legfejlettebb, főként orosz, török és izraeli

⁶ Republic Of Azerbaijan Early Parliamentary Elections 9 February 2020 ODIHR Election Observation Mission Final Report, [online], 2020. július 17. Forrás: OSCE [2021. 03. 20.]

⁷ *The Military Balance 2020*, International Institute of Strategic Studies, Routledge, London, 2020, 183–185. o.

⁸ Nabih BULOS – Marcus YAM: *A new weapon complicates an old war in Nagorno-Karabakh*, [online], 2020. október 15. Forrás: Los Angeles Times [2021. 05. 09.]

gyártmányú haditechnikához. Ennek következtében 2020-ra az erőegyensúly végletesen Azerbajdzsán javára billent. Jereván és Khankendi/Sztyeapanakert együttesen 300-400 körüli, a T-72-es harckocsi ma már korszerűtlennek számító A és B típusjelű változataival rendelkezett. Ezzel szemben Baku 244 db T-72A és B mellett 100 db korszerű T-90S-t is fel tudott vonultatni.^{9 10} Az azeriek jelentős mennyiségi és minőségi fölényrel bírtak a korszerű harckocsi-elhárító rakétarendszerek terén is. Így az örmény haderőben is rendszeresített 100 db orosz Kornet típus mellett rendelkeztek még körülbelül 150 izraeli Spike és 100 ukrán Szkif rendszerrel.¹¹ Baku háromszor annyi önjáró löveget és két és félszer annyi rakéta-sorozatvetőt tartott hadrendben, mint Jereván, mely fölényt ugyanakkor részben csökkentette a Hegyi-Karabahban található ismeretlen számú tűzérési eszköz. Az azeri arzenál ezen a téren is jóval korszerűbb, melyben az örmények által is rendszeresített szovjet típusokon (mint amilyen például a Gvozdika és az Akacija önjáró lövegek, illetve a Grad és a Szmercs sorozatvetők) kívül számos modernebb eszköz is megtalálható. Így a késői szovjet fejlesztésű Mszta-Sz önjáró löveg és a TOSZ-1A Buratyino rakéta-sorozatvető, az izraeli ATMOS-2000 önjáró löveg, a szintén izraeli Lynx, valamint a török T-300 Kasirga rakétasorozatvetők.¹² Kuriózumnak számít a belorusz – kínai fejlesztésű Poloneyz rakétasorozatvető, melyből Belaruzon kívül ezidáig csak Azerbajdzsán állított rendszerbe 10 darabot. Mind a Poloneyz, mind az izraeli fejlesztésű LORA harcászati ballisztikus rakétarendszer (melyből 4 darabot és azokhoz 50 rakétát vásárolt Baku) beszerzése válasz volt az Iszkander-E-k rendszerbeállítására az örmény oldalon.^{13 14} A 280, illetve 400 km hatótávolságú Poloneyz és LORA rendszerekkel lehetővé vált Azerbajdzsán számára örmény stratégiai célpontok pusztítása messze a hátszág területén, aláásva ezzel a ballisztikus rakétákkal célzott veszteségokozásra építő örmény elrettentési stratégiát.

⁹ Érdekességként, Örményország hivatalosan 1 db T-90Sz típusal rendelkezett, melyet jutalmul kapott Oroszországtól a 2014-es tank biatlon versenyen az örmény csapat által elért második helyezéért. [Armenia wins tank at World Tank Biathlon Championship in Russia](#), [online], 2014. augusztus 16. Forrás: TASS [2020. 12. 09.] Pavel Felgenhauer ismert orosz katonai szakértő szerint a háborút megelőzően Örményország hozzájutott még „néhány tucat” T-90-eshez, illetve TOSZ-1A rakétasorozatvetőhöz is. Pavel Felgengauer: [Под ударом — Ереван и Баку?](#), [online], 2020. október 8. Forrás: Novaja Gazeta [2020. 12. 09.]

¹⁰ Baku ezen kívül rendelkezett még 95 db T-55-ös harckocsival is, mely azonban már végképp elavult technikának számít.

¹¹ Konsztantin Szivkov: [Нагорный Карабах, никаких компромиссов](#), [online], 2020. November 17. Forrás: VPK [2020. 12. 09.]

¹² *The Military Balance 2020*, 185. o.

¹³ Örményország 4 Iszkander-E indítórendszert vásárolt, illetve 25 rakétát. Forrás: [SIPRI Trade Registers](#), [online], Forrás: Stockholm International Peace Research Institute [2020. 12. 09.]

¹⁴ Rahim RAHIMOV: [Azerbaijan Shows off Polonez, LORA Missiles From Belarus, Israel](#), [online], 2018. június 14. Forrás: The Jamestown Foundation [2020. 12. 09.]

A legfontosabb aszimmetriát – mely minden bizonnyal az azeri győzelem kulcsa volt – a modern pilótánélküli repülőeszközök (UAV-k) jelentették Baku kezében, illetve az, hogy Jereván nem rendelkezett olyan eszközökkel, melyek lehetővé tették volna az ellenük való védekezést. A médiában sok visszhangot kapott török Bayraktar–TB2 típusú csapásmérő UAV-k mellett a csapásmérő drón-arsenál részét képezte még három izraeli gyártmányú, úgynevezett kamikaze drón is: a Sky Striker, az IAI Harop és az IAI Mini Harpy. Ez utóbbi kifejezetten a rádiólokátorok ellen hasznos, minthogy a drón képes rávezetni magát a célra a lokátor által kibocsátott radarsugarat befogva.¹⁵ A szintén izraeli Orbiter–1K típusú kamikaze drónt Azerbajdzsán saját maga is gyártja Zerba néven. Ez a drón az említett három izraeli típussal szemben (melyek típustól függően 5–23 kg robbanófej célba juttatására alkalmasak) azonban csupán maximum 2 kg-nyi robbanófejjel szerelhető fel.¹⁶ Ahogy azt a későbbiekben részletesebben is látni fogjuk, az örmény légvédelem egyetlen olyan eszközzel rendelkezett, mely képes lett volna hatékonyan felvenni a küzdelmet a drónokkal. A TOR–M2KM rövid hatótávolságú légvédelmi rendszerből tavaly vásárolt Jereván ismeretlen mennyiségűt.¹⁷ Az örmény légvédelem gerincét adó Sz–300P típusú légvédelmi komplexumok ezzel szemben elavult konstrukciók, melyek nem képesek a drónok elleni küzdelemre, és melyeket az orosz haderő már tíz évvel ezelőtt kivont a szolgálatból.¹⁸ Az olyan vállról indítható légvédelmi eszközök pedig, mint a Sztrela–2, az Iгла, vagy a legújabb Verba nem alkalmasak nagy magasságban repülő célpontok semlegesítésére. Amint azt Gustav Gressel kimutatta, az örmények több vállról indítható légvédelmi rakétarendszert veszítettek, mint ahány drónt sikerült ilyen eszközökkel lelőni.¹⁹ A drónok ellen már bizonyított elektronikai hadviselési eszközök pedig nem álltak rendelkezésre Örményországban.²⁰

Míg összességében mindkét haderő felkészültebb volt a mostani háború idején mint 1993-ban, ahogy Pavel Felgenhauer orosz szakértő fogalmaz, az örmény katonai és politikai vezetés nem az elkövetkező, hanem az előző háborúra készült.²¹ Ráadásul kedvezőtlen fejlemény volt Jereván számára, hogy Nikol Pasinjan mi-

¹⁵ Jurij KNUTOV: Камикадзе над полем боя, [online], 2020. november 17. Forrás: VPK [2020. 12. 09.]

¹⁶ Orbiter-1K, [online], é. n. Forrás: Aeronautics Group [2020. 12. 09.]

¹⁷ Armenia Armed Forces have received Russian TOR-M2KM air defense missile systems, [online], 2019. december 25. Forrás: Army Recognition [2020. 12. 09.]

¹⁸ Jurij KNUTOV: i. m.

¹⁹ Gustav GRESSEL: Military lessons from Nagorno-Karabakh: Reason for Europe to worry, [online], 2020. november 24. Forrás: ECFR [2021. 03. 20.]

²⁰ Jurij KNUTOV: i. m.

²¹ Pavel FELGENGAUER: i. m.

niszterelnök hadsereggel szembeni éles retorikája, illetve a haderőn belüli radikális reformok bejelentése következtében sok tapasztalt katonai vezető hagyta ott a szolgálatot.²²

Azeri–török kapcsolatok

Törökország határozott támogatása kulcsszerepet játszott a második karabahi háború végkimenetelében. Ez a fellépés ugyan a két ország szoros kapcsolatát tekintve nem tűnhet oly meglepőnek, azonban ennek a kapcsolatnak a dinamikája is folyton változott a kaukázusi ország függetlenségének megszerzése óta eltelt közel harminc évben. Pusztán a két ország jó viszonya nem tette (volna) lehetővé Ankara ilyen mértékű részvételét, ebben a nemzetközi rendszerben, a török külpolitikában és a török-orosz viszonyban beálló változások szintén jelentős befolyással bírtak.

A két nép közötti viszony

Törökország az első államként ismerte el Azerbajdzsán függetlenségét 1990. augusztus 30-án²³, ami érthető annak tükrében, hogy a közös nyelvi és etnikai kötélek az azerieket és a törököket erős szálakkal kapcsolják össze (az azeri nyelv a törökkel együtt a török nyelvcsalád oguz ágába tartozik, s viszonylag könnyen meg is értik egymást), ami garantálta Ankara támogatását az utóbbi harminc évben Baku számára.²⁴ Mindezt annak ellenére, hogy az azeriek az iszlám síita ágához tartoznak, míg a törökök többnyire a szunnitához – de a rokonság érzése (különösen a nemzeti radikális és pántörök köröknél) és a politikai megfontolások ezt a történelem folyamán oly meghatározó különbséget felülírták.²⁵ Amikor az I. világháború végén létrejött egy rövid időre a független Azerbajdzsán, az oszmánok a korlátozott lehetőségeikhez mérten támogatták az államalakulatot, amely végül szovjet fennhatóság alá került. A függetlenségi háború (1919–1922) idején a szovjetek támogatását élvező Atatürknek sikerült elérnie a két fél között kötött 1921-es Moszkvai

²² Anna Maria DYNÉR – Arkadiusz LEGIEĆ: *The Military Dimension of the Conflict over Nagorno-Karabakh*, [online], 2020. november 26. Forrás: Polish Institute of International Affairs [2020. 12. 09.]

²³ Yaşar KALAFAT – Araz AŞANLI: *Türkiye-Azerbaycan İlişkileri*. In: İdris BAL: 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası. Ankara, 2006, 407–424, 410. o.

²⁴ Gyakran hivatkoznak a két nép kapcsolatára úgy, hogy "iki devlet tek millet", azaz „két ország egy nemzet.”

²⁵ A Kadir Has Egyetem a török külpolitikáról évente készített közvélemény-kutatásai szerint 2020-ban a megkérdezettek 65 százaléka mondta azt, hogy Azerbajdzsán az ország barátja, míg 58 százalék mondta azt, hogy Örményország veszélyt jelent. Lásd: *Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması 2020 Sonuçları Açıklandı*, [online], 2020. június 17. Forrás: Kadir Has Üniversitesi [2020. 12. 09.]

szerződésben, hogy Nahicseván az azeri tagköztársasághoz kerüljön.²⁶ A későbbiekben a török–szovjet kapcsolatok megromlása nem tette lehetővé, hogy Ankara aktívan beavatkozzon a Kaukázusban.

Ez a helyzet az 1990-es évek elején, a tagköztársaságok függetlenedésével és a Szovjetunió széthullásával gyökeresen megváltozott, s Ankara igyekezett jó kapcsolatokat kialakítani Bakuval. Az eszkalálódó hegyi-karabahi háború egyre jobban tematizálta a török–azeri és a török–örmény viszonyt. Noha az akkori török kormány megpróbálta megtalálni a modus vivendit Jerevával, az etnikai tisztogatások, az azeri lakosság elűldözése komoly ellenérzéseket váltott ki a közvéleményben; Ankara végül megszakította a diplomáciai kapcsolatokat, majd 1993-ban lezárta a török–örmény határt. Azerbajdzsánban az 1992-ben hatalomra jutó nacionalista Abulfaz Elcsibej ráadásul elsősorban Ankarára kívánt (tudott) támaszkodni a külpolitikájában. Az azeri vezető gyakori törökországi látogatása plasztikusan jelezte az orientációváltást.

Törökország katonai szakértők küldése, a határok lezárása, a szimpátiatüntetések és nemzetközi fórumokon való felszólalás ellenére nem tudott kézzelfoghatóbb segítséget nyújtani.²⁷ Ebben közrejátszott, hogy míg a Szovjetunió a karabahi konfliktus elején nem támogatta az örményeket, addig Oroszország már dél-kaukázusi befolyásának megőrzésének kulcsaként látta Örményországot, így nemcsak jelezte Törökországnak, hogy nem engedi a beavatkozását, de orosz „önkénteseket” is a küldött a harcokba, a mérleg nyelvét Jereván felé billentve.²⁸

Elcsibej megbuktatása után Hejdar Alijev hatalomra lépése 1993-ban megváltoztatta a szoros török–azeri dinamikát, hiszen Alijev igyekezett az Ankara-közpon-túság helyett a befolyásos nagyhatalmak (így Oroszország és Irán) között egyensúlyozva stabilizálni önmaga és országa helyzetét. A török katonai szakértőket is hazaküldte.²⁹

Ankara ugyan nehezményezte a változást, de pár év után elfogadta, s 1996-ban az akkori török miniszterelnök, Tansu Çiller már energetikai megállapodást kötött Alijevvel. Amerikai támogatással Baku és Ankara 1999-ben aláírta az „Évszázad

²⁶ [Московский договор между Россией и Турцией, 16 марта 1921 года](#), [online], é. n.

Forrás: Association of Modern Scientific Investigation - (AMSI) [2020. 12. 09.]

²⁷ Elcsibej egy török televíziós interjúban arra a kérdésre, hogy mit kér Törökországtól azt az emblemikus választ adta, hogy „Demirel úrtól [az akkori török miniszterelnök] a sebesültek szállításához helikoptert kértem, azt sem adta meg. Ezek után mit kérjek?” idézi: Yaşar KALAFAT – Araz ASANLI: *Türkiye-Azerbaycan ilişkileri*. In: İdris BAL: 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası. Ankara, 2006, 407–424, 412. o.

²⁸ Svante E. CORNELL: Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance. In: *Middle Eastern Studies*, 34., 1998, 51–72.

²⁹ Svante E. CORNELL : i. m.

szerezését”, a Baku–Tbiliszi–Ceyhan kőolajvezeték megépítéséről szóló megállapodást, amelynek építését 2002-ben el is kezdték. Ezzel sikerült Örményországot megkerülve, Oroszországot elkerülve a török piacot, illetve a Földközi-tengert elérnie az azeri olajnak. A vezetékét 2005-ben adták át, ami egyrészt fokozta a két ország közötti interdependenciát, másrészt megnyitotta a pénzcsapokat Bakunak, amit a hadsereg modernizálására fordíthatott. Az energetikai együttműködés azonban nem szorítkozott a kőolajra. Megépült a Baku–Tbiliszi–Erzurum gázvezeték (2006), majd a Transzanatóliai gázvezeték (2019), ami jelentős mértékben járult hozzá, hogy csökkenjen Törökország orosz gázfüggősége.

Az egyre szorosabbá váló gazdasági kapcsolatok ellenére voltak nehézségek is. Recep Tayyip Erdoğan hatalomra kerülése 2003-ban viszont inkább lazította a problémamentesnek nem is, de szorosnak mondható azeri–török kapcsolatokat. Erdoğan, aki egy iszlamista pártból érkezve az uniós csatlakozást tartotta legfontosabb külpolitikai célkitűzésének – különösen első ciklusa alatt – kisebb szerepet szánt az azeri relációnak, s annál többet a török gazdasági érdekek védelmének. Részben ezt szolgálta volna a gazdasági embargó feloldása Örményországgal szemben – amitől végül Erdoğan elállt azeri nyomásra.

A 2008-as orosz–grúz háború után még nagyobb közeledés indult Jereván és Ankara között – az akkori örmény államfő, Szerzs Szargszján egy futballmérkőzésre hívta Abdullah Gült, török kollégáját. A „futballdiplomácia” révén kétoldalú kapcsolatok javulása végül 2009 októberében Zürichben egy protokoll aláírásához vezetett, amely a határok megnyitását és a diplomáciai kapcsolatok helyreállítását vetítette előre. Ennek ratifikálásától végül mindkét ország elállt – ebben török részről nagy szerepet játszott az azeri nyomás és a hazai sajtóban kifejtett azeri lobbitevékenység.³⁰

Szorosabbá váló katonai együttműködés

Míg tehát a török–örmény kiegyezés elmaradt, addig Ankara és Baku szorosabbra fűzte a kapcsolatokat, főleg katonai téren különböző szerződések aláírásával³¹

³⁰ Fiona HILL – Kemal KIRIŞCI – Andrew MOFFATT: *Armenia and Turkey: from Normalization to Reconciliation*, [online], 2015. Forrás: Turkish Quarterly 13/4 [2020. 11. 20.]

³¹ A két ország korábban is kötött együttműködéseket (a teljesség igénye nélkül: 1992. január 24-én a Barátsági és Együttműködési Szerződést, 1992. november 2-án a Együttműködési és Támogatási Szerződést, 1994. február 9-én Barátság és Többoldalú Együttműködés Szélesítéséről szóló Egyezményt, 1997. május 5-én a Stratégiai Együttműködés Mélyítéséről szóló Nyilatkozatot) de a 2010-es évek minőségi változást hoztak. Lásd: Araz ASLANLI: *10. yılinda Azerbaycan-Türkiye Stratejik Ortaklık Anlaşması ve ortak askeri tatbikatlar*, [online], 2020. augusztus 10. Forrás: Anadolu Ajansı [2021. 03. 20.]

és együttműködési mechanizmusok életre hívásával.³² Ennek voltak előzményei,³³ azonban a 2010-ben a Stratégiai Partnerségi és Kölcsönös Segítségnyújtási Egyezmény³⁴ aláírásával újabb szintet lépett. Ez a szerződés rendelkezik arról, hogy amennyiben az egyik államot az ENSZ alapokmányának 51-es cikkének megfelelő katonai támadás éri, akkor a másik köteles segítségére sietni. A megállapodás a katonai együttműködés további dimenzióit is magába foglalta, így a logisztikai támogatást, a védelmi ipari együttműködést, a szakértők cseréjét stb. Az egyezményt tíz évre írták alá, azzal a megkötéssel, hogy amennyiben valamelyik fél nem jelzi lejáta előtt fél évvel, hogy nem kívánja fenntartani, akkor automatikusan meghosszabbítódik a következő tíz évre. Mivel 2020-ban ilyenre nem került sor, jelenleg is hatályban van.

A két ország szorosabbá váló kapcsolatát jelezte, hogy az egyezmény megkötése után egy hónappal, szeptember 15-én aláírták a Felső szintű Stratégiai Együttműködési Tanács létrehozásáról szóló szerződést (ez voltaképp közös kormányüléseket jelent a két fél között, s a török külpolitika számos, stratégiai fontosságúnak ítélt állammal írt alá ilyeneket, többek között Magyarországgal).

A katonai együttműködés a következő években, különösen a közelmúltban³⁵ további szintet lépett: 2013-tól rendszeressé váltak a közös hadgyakorlatok („TURAZ Kartali” Azerbajdzsában 2013-ban, 2015-ben, 2017-ben és 2019-ben, „TURAZ Şahini” Törökországban 2014-ben, 2016-ban és 2018-ban) s teljes katonai felszereltségű török csapatok léphettek Azerbajdzsánba – először 1918 óta.³⁶ Ezt megkönnyítette, hogy a két országnak van egy csekély, mintegy 11 km-es közös határszakasza az Arasz folyónál a nahicseváni enklávén nyugati részén.

A 2020 szeptemberében kezdődő háború előszeleként már az év júliusában zajló fegyveres összecsapásokat török részről örmény agresszióknak minősítettek és

³² 2007-ben létrehozták a két ország fegyveres erői közötti egyeztetések koordinálására a Felsőszintű Katonai Dialógust (Üst Düzey Askeri Diyalog – ÜDAD). Lásd: Ahmet Yüce: Bağımsızlıktan Günümüze Azerbaycan'ın Türkiye İle Askeri İşbirliği Faaliyetleri (1991-2015), [online], 2020. január 8. Forrás: Academia.edu [2020. 12. 09.]

³³ Így 2001 nyarán, amikor a Kaszpi-tenger déli részén iráni támadások érték az azeri fúróhajókat arra hivatkozva, hogy azok iráni felségvizeken végzik kutató tevékenységüket, Ankara harci repülőgépeket küldött az erre válaszképp tartott azeri katonai parádéra, ami hozzájárult a konfliktus deeszkálásához.

³⁴ Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşmasınının Onaylanmasınının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ile Dışişleri Komisyonu Raporu (1/979), [online], 2020. december 8. Forrás: Nagy Török Nemzetgyűlés [2020. 12. 10.]

³⁵ Vasif HUSEYNOV: Azerbaijan, Turkey Hold Large-Scale Military Drills Amidst Escalation of Tensions With Armenia, [online], 2020. augusztus 14. Forrás: jamestown.org [2020. 12. 08.]

³⁶ Araz ASLANLI: 10. yılında Azerbaycan-Türkiye Stratejik Ortaklık Anlaşması ve ortak askeri tatbikatlar, [online], 2020. augusztus 10. Forrás: Anadolu Ajansı [2021. 03. 20.]

elítélték.³⁷ A következő napokban számos vezető politikus szólalt fel Azerbajdzsán mellett, a vezérkari főnök, Hulusi Akar teljes támogatásáról biztosította a kaukázusi országot. İsmail Demir, a török Védelmi Ipari Elnökség vezetője jelezte, hogy a török védelmi szektor Baku rendelkezésére áll.³⁸

A július 22-i nemzeti biztonsági tanácsi ülést követően Erdoğan bejelentette, hogy teljes támogatásáról biztosítja Azerbajdzsánt, s július 27-én a két ország jelezte, hogy közös hadgyakorlatot fognak tartani Azerbajdzsán területén. A szárazföldre a közös határral rendelkező Nahicsevánban és Bakuban került sor augusztus 1. és 5. között, míg légi hadgyakorlatra több azeri megye fölött július 29. és augusztus 10. között. Mint később kiderült, török személyzet és repülőgépek maradtak a kaukázusi országban a hadgyakorlat befejezése után is.

A szeptemberben kezdődő háborúban ilyen előzmények után Törökország azonnal Azerbajdzsán mellett állt ki, s örmény támadásnak minősítette a kiújuló konfliktust.³⁹ A törökök növekvő szerepét mutatta, hogy október 5-én a NATO főtitkára Jens Stoltenberg utazott Ankarába, hogy rávegye Törökországot, használja ki befolyását a helyzet lenyugtatására,⁴⁰ İlham Alijev pedig október 6-án jelezte, hogy Törökországot be kell vonni a rendezésbe, amellyel reflektált a török külpolitikai ambíciókra.

Az október 10-én hatályba lépő, ám alig néhány órát élt fegyverszünetet a török külügyminisztérium fontos lépésnek nevezte, azonban jelezte, hogy a tartós megállapodás elérését támogatja, s addig is Törökország kitart a testvéri Azerbajdzsán mellett mind diplomáciailag, mind a terepen.⁴¹ A következő fegyverszünetek is rendkívül rövid életűnek bizonyultak – Ankara pedig mindig magas szinten jelezte elköteleződését Baku irányába, amit a különböző, vezető török politikusok részéről érkező megnyilvánulások, illetve a külügyminiszter, Mevlüt Çavuşoğlu többszöri azeri útja is jelzett.

³⁷ No: 149, 12 July 2020, Press Release Regarding the Armenian Attack on Azerbaijan, [online], 2020. július 12. Forrás: Török Külügyminisztérium [2020. 12. 10.]

³⁸ Gökhan ERGOCUN: Turkey, Azerbaijan discuss defense industry cooperation, [online], 2020. július 17. Forrás: Anatolian News Agency [2021. 03. 20.]

³⁹ QA-94, 27 September 2020, Statement of the Spokesperson of the Ministry of Foreign Affairs, Mr. Hami Aksoy, in Response to a Question Regarding the Armenian Attacks on Azerbaijan Which Started This Morning, [online] 2020. 09. 27. Forrás: Török Külügyminisztérium [2020. 12. 10.]

⁴⁰ NATO chief says expects Turkey to calm Karabakh conflict, [online], 2020. október 5. Forrás: euractiv.com [2020. 12. 10.]

⁴¹ No: 239, 10 October 2020, Press Release Regarding the Ceasefire Between Azerbaijan and Armenia, [online], 2020. október 10. Forrás: Török Külügyminisztérium [2020. 12. 10.]

Oroszország és Azerbajdzsán viszonya

A török közeledés ellenére Oroszország továbbra is meghatározó szerepet játszik Azerbajdzsán kül- és biztonságpolitikájában, és Baku is fontos partnere Moszkvának. Az Elcsibej-időszak oroszellenes politikája után a változás ezen a vonalon is Hejdar Alijev hatalomra kerüléséhez volt köthető, aki Oroszországgal is pragmatikus viszonyra törekedett. Ennek volt betudható, hogy 1994-ben Azerbajdzsán is csatlakozott az orosz vezetésű, kollektív biztonsági garanciát jelentő Taskenti Szerződéshez, amelyből később, 2001-ben létrejött a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete (KBSzSz). Az alijevi pragmatikus megközelítésbe az is beletartozott, hogy amikor Oroszország súlyosan meggyengült a belpolitikai válság, valamint az 1998-as részleges államcsőd következtében, Baku 1999-ben kilépett a Taskenti Szerződésből, és – mint fentebb láttuk – attól kezdve biztonságpolitikában is a multipolaritásra, így az Egyesült Államokkal való kapcsolatok erősítésére is törekedett.⁴² Baku megtartotta viszont tagságát a Független Államok Közösségében (FÁK).

A kétoldalú kapcsolatok a Taskenti Szerződésből való azeri kilépés ellenére sem romlottak meg látványosan, hiszen a szoros történelmi, demográfiai és egyéb kapcsolatok megmaradtak. Oroszország és Azerbajdzsán viszonyát mostanra több mint 130 kétoldalú megállapodás szabályozza, melyek között megemlítendő, hogy két orosz föderatív szubjektum, Dagesztán, Tatársztán saját képvisellettel is rendelkezik Bakuban.⁴³

Az azeri vezetés pragmatizmusa Moszkvának is megfelel. Orosz szempontból ugyanis az azeri stratégia annak eklatáns példája, hogy egy posztsovjjet ország folytathat pragmatikus, kiegyensúlyozott külpolitikát is, nem kell tehát olyan markánsan oroszellenes irányvonalat követnie, mint a 2003 utáni Grúzia, vagy a 2004 utáni Ukrajna teszi.⁴⁴ Moszkva és Baku kiegyensúlyozott viszonyába a földrajzi szomszédság mellett a tágabban vett regionális biztonság kérdései is beletartoznak. Mindkét ország érdekelt a Kaszpi-tenger státuszának rendezésében, és mindkettejük számára jelentős eredmény volt az erről szóló, 2018-as megállapodás⁴⁵ aláírása 2018 augusztusában, még azzal együtt is, hogy az egyezmény

⁴² D. A. GYEGTYEREV – K. P. KURILJOV (szerk.): *Внешняя политика стран СНГ*, Aszpekt Pressz, Moszkva, 2019, 210-211. o.

⁴³ Uo., 210-211. o.

⁴⁴ Daria ISACHENKO: *Turkey–Russia Partnership in the War over Nagorno-Karabakh*, [online], 2020. november. Forrás: SWP [2021. 03. 20.], 3. o.

⁴⁵ *Convention on the Legal Status of the Caspian Sea*, [online], 2018. augusztus 12. Forrás: Kremlin.ru [2021. 03. 20.]

számos kulcskérdést szabályozatlanul hagyott.⁴⁶ Hasonlóan lényeges a radikális iszlamista terrorizmus féken tartásában meglévő érdekközösség, valamint Irán regionális hatalmi ambícióinak mederben tartása is.

A két ország viszonyában a legfontosabb biztonságpolitikai tényező természetesen a hegyi-karabahi konfliktus. Nagy utat tett meg az azeri–orosz viszony attól kezdve, hogy az első háborút 1994-ben orosz közvetítéssel sikerült csak lezárni, ami lényegében konzerválta Örményország győzelmét. Bár Moszkva továbbra is Örményország szoros katonai szövetségese (ennek részleteit lásd alább), Oroszország számára az elmúlt két évtizedben egyre fontosabbá vált a pragmatikus együttműködés fenntartása Azerbajdzsánnal is, ami egyben korlátozta Moszkva hajlandóságát arra, hogy Jereván kedvéért nyílt konfliktust vállaljon Bakuval.

Ebben a fenti, regionális biztonságpolitikai érdekek mellett egyre nagyobb súlyt kaptak az energiapolitikai és fegyverkereskedelemmel kapcsolatos megfontolások is. Noha a nemzetközi sajtóban mostanában egyre több szó esik az Azerbajdzsánnak nyújtott török katonai támogatásról, fontos látni, hogy az utóbbi két évtizedben egyértelműen Oroszország volt Azerbajdzsán legnagyobb fegyverszállítója.⁴⁷ A haditechnikai együttműködés alapjait a 2003. február 27-én aláírt kétoldalú egyezmény fektette le. Az Azerbajdzsánba irányuló orosz fegyverszállítások nemcsak a haderejének modernizálására törekvő Bakunak, de a fegyverexportból származó bevételek miatt Moszkvának is igen fontosak. Elsősorban ezzel függött össze, hogy Oroszország már a 2016-os háborúban is vonakodott egyértelműen kiállni Örményország mellett; mi több, a fegyverszállítások 2016 után is folytatódtak. Ráadásul az olajban gazdag Azerbajdzsán szívesen vásárolt a legmodernebb orosz haditechnikából is, beleértve a fentebb említett T–90Sz harckocsikat és Buratyino rakéta-sorozatvetőket, míg Örményországnak Moszkva inkább másodvonalbeli, így olcsóbb eszközöket biztosított. Az azeri oldalon bevetett orosz haditechnika meghatározó szerepet játszott a 2020-as háborúban is.

Orosz jelenlét Örményországban

Oroszország és Örményország viszonya jóval szorosabb, és főleg jobban intézményesült, mint a fentebb tárgyalt azeri–török együttműködés. Örményország tagja a Független Államok Közösségének, és az orosz vezetésű Eurázsiai Gazdasági Uniónak is. Az örmény energiaszektor szinte teljes egészében orosz kézben

⁴⁶ Azad GARIBOV: *Key Disputes Remain Unsettled in the Caspian Sea Despite the Signing of the Convention on Legal Status*, [online], 2019. június. Forrás: CIFE [2021. 03. 20.]

⁴⁷ SIPRI Trade Registers, [online]. Forrás: Stockholm International Peace Research Institute [2020. 12. 09.]

van, a földgáz- és áramellátás tulajdoni értelemben is, a mecamori atomerőműnek pedig a működtetésében játszik meghatározó szerepet Oroszország.

Különösen szoros az együttműködés katonai téren. Jereván tagja a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetének (KBSzSz), amely megállapodás értelmében, ha Örményország területét támadás éri, akkor Jereván számíthat a KBSzSz többi tagjának támogatására, ami lényegében kollektív védelmi garanciának felel meg, bár jelentős politikai megkötésekkel.⁴⁸ Fontos hozzátenni, hogy jogilag ez a kollektív védelmi garancia csak Örményország területére érvényes, Karabahra tehát nem.

A két ország között számos, szoros kétoldalú biztonsági és katonai megállapodás is érvényben van, ezek értelmében tanulnak többek között örmény tisztek az orosz katonai felsőoktatási intézményekben, valamint járul hozzá az orosz Szövetségi Biztonsági Szolgálat (FSzB – Fegyeralnaja Szluzsba Bezopasznosztyi) Örményország külső határainak ellenőrzéséhez is. Oroszország emellett Örményország legjelentősebb fegyverszállítója. Örményország területén két orosz katonai támaszpont is működik. Az egyik a Gyumriban diszlokáló 102. számú orosz bázis, mintegy 3000 fővel, a másik pedig a Jerebuniban működő légitámaszpont, melynek személyi állománya 1000-2000 fő közé tehető.

A 2020. őszi háború közvetlen előzményének tekinthető a Kavkaz-2020 elnevezésű orosz stratégiai hadgyakorlat is. Az Oroszországi Föderáció minden évben rendez egy stratégiai hadgyakorlatot a Moszkva számára kulcsfontosságú négy hadászati főirány valamelyikében, ezek a Nyugat (oroszul Zapad), a Kaukázus (Kavkaz), a Közép (Centr) és a Kelet (Vosztok) nevet viselik. Ez a felosztás meg egyezik a 2020. december 31-i állapot szerinti négy⁴⁹ orosz katonai körzet nevével is, mindössze annyi eltéréssel, hogy a kaukázusi főirányért felelős katonai körzet a Déli (Juzsnij) nevet viseli.

A 2020-as esztendőben a kaukázusi főirányban tartották a soros stratégiai hadgyakorlatot: a Kavkaz-2020 elnevezésű manőversorozatot,⁵⁰ mely 2020. szeptember 21-től szeptember 26-ig tartott. Orosz erők mellett részt vettek benne örmény, belorusz, mianmari, pakisztáni és kínai csapatok is. Bár eredetileg

⁴⁸ Azzal együtt is, hogy a gyakorlatban a KBSzSz még soha nem bizonyította, hogy képes lenne valódi válsághelyzetben is katonai segítséget nyújtani. Ennek elsősorban az az oka, hogy a segítségnyújtásban formálisan egyet kell értenie valamennyi tagállamnak. Bővebben lásd: RÁcz András: [Oroszország biztonságpolitikai törekvései a posztszovjet térségben](#), [online], Védelmi Tanulmányok, 2020/3. Forrás: SVKK [2021. 03. 20.], 24–26. o.

⁴⁹ 2021. január 1-gyel önálló katonai körzetté vált az Északi Flotta is, ezzel tehát az orosz haderő immár öt katonai körzetre tagolódik.

⁵⁰ Sergey SUKHANKIN: [Kavkaz-2020 Exercises: A Preliminary Analysis](#), [online], 2020. október 7. Forrás: ICDS [2021. 03. 20.]

Azerbajdzsánt is meghívták, Baku szeptember elején lemondta a részvételt.⁵¹ Aktív szerepet vállalt viszont Örményország: amellett, hogy örmény egységek utaztak Oroszországba a gyakorlatra, Örményországban is sor került a Kavkaz-2020-hoz kapcsolódó nagyszabású műveletekre, elsősorban az alagizi gyakorlótéren,⁵² összesen körülbelül 1500 fővel és 300 harcjárművel. Hasonlóan a Kavkaz-2020 egészéhez, ennek a gyakorlatnak is kiemelt célja volt az ellenséges pilóta nélküli repülőeszközök, illetve robotrepülőgépek elleni harc gyakorlása.

Bár akkoriban számos elemző úgy értelmezte a Kavkaz-2020-at, mint Örményország melletti orosz erődemonstrációt,⁵³ ilyen értelemben a gyakorlat nem érte el a célját, hiszen nem sikerült Azerbajdzsánt elrettentenie a Karabah elleni támadás megindításától. Sőt, mivel az azeri offenzíva éppen a Kavkaz-gyakorlat befejeződése után, 2020. szeptember 27-én hajnalban indult, a legjobban képzett örmény erők és személyzet Karabahtól igen messze tartózkodott éppen, részben Alagizban, részben pedig még Oroszországban. Valószínűleg ennek is volt köszönhető, hogy a támadással az azeriek meg tudták lepni a Karabahot védő örmény erőket.

⁵¹ [Азербайджан отказался от участия в российских военных учениях](#), [online], 2020. szeptember 5. Forrás: Gazeta.ru [2021. 03. 20.]

⁵² [Russian, Armenian military begin joint exercise Kavkaz-2020 in Armenia](#), [online], 2020. szeptember 21. Forrás: TASZSZ [2021. 03. 20.]

⁵³ [Conflict with Armenia prevents Azerbaijan from participating in "Kavkaz-2020" exercises](#), [online], 2020. szeptember 22. Forrás: Caucasian Knot [2021. 03. 20.]

A háború

Bár a háború kezdetén mindkét fél a másikat vádolta azzal, hogy elsőként támadott, valójában Azerbajdzsán támadott először, 2020. szeptember 27-én hajnalban. Az azeri erők egyidejűleg négy frontszakaszon intéztek koncentrált tüzérségi és légi csapásokat a karabahi örmény állások ellen, melyet különleges, gépesített és páncélos erők rohama követett. Mindez természetesen hosszú, hetekig-hónapokig tartó előkészítést igényelt, hiszen a frontvonal közelébe kellett juttatni az offenzívában résztvevő erőket, fel kellett halmozni a szükséges hadianyagot, ideiglenes egészségügyi ellátóhelyeket kellett telepíteni stb. Ebből következően tehát az az azeri narratíva, mely szerint Örményország támadott először, és erre Azerbajdzsán „csak” reagált, nem állja meg a helyét. Ezt az offenzívát az azeri fél igen alaposan megtervezte és felépítette, szó sem volt tehát valamiféle spontán eszkalációról.

A hadműveletek lefolyása

A megszállt területek északi részén, a kalbajari körzetben az azeri erők korlátozott célokat követtek: miután néhány nap intenzív küzdelem után elfoglalták a Murovdag /Mravi Lernash'gha hegyet és a környező magaslatokat, megálltak. Az így megszerzett magaslati pozíciókból ellenőrzésük alatt tarthatták a Hegyi-Karabahba vezető két útvonal közül az északi, örmény jelölés szerinti M-11-es utat, amely Vardenisz városától keletre lép be azeri területre, és a kalbajari régió északi részén keresztül vezet Karabahba. Noha a két útvonal közül a másik, a lachini korridoron keresztül vezető rövidebb és jobban is járható, mint ez a kalbajari út, a tény, hogy az azeri erők a háború legelején közel tudtak kerülni ahhoz, hogy az északi utat elvágják, mindvégig komoly stratégiai és logisztikai nyomás alatt tartotta az örményeket.

A háború első napjától kezdve súlyos harcok zajlottak Hegyi-Karabah északkeleti részén is, a Talysh-i körzetben. Itt kezdetben ugyan hullámozott a frontvonal, és sor került több kisebb örmény ellenökésre is, de végül érvényesült az azeriek számbeli és technikai fölénye, és a háború végére elfoglalták az egész körzetet, a központot, Madagiz/Mataghis falut is elfoglalva. Mind az északi, mind az északkeleti főirányra jellemző volt, hogy a roppant nehéz, magas hegyekkel, mély szurdokokkal tarkított terep komoly előnyhöz juttatta az örményeket, főképp azért, mert a védők az elmúlt évtizedek alatt kiépített és megerősített állások több, egymást erősítő vonalára is támaszkodhattak.

A háború eleje

A harcok fő súlypontja az örmények által megszállva tartott, Karabahtól délre eső azeri megyékre koncentrálódott, a háború kezdetén a fuzuli régióra. Ennek oka a terepviszonyokban keresendő: az itteni lankásabb, kevésbé átszegdelt terep kedvezőbb volt az azeri páncélos és gépesített erők számára az előrenyomuláshoz.

A háború első néhány napjában az azeri erők súlyos veszteségeket szenvedtek az örmény tüzérség pontos és jól vezetett tüzétől, valamint a jól megerősített, rejtett állásokból tüzelő harckocsi-elhárító fegyverektől. Az azeriek sok esetben gyalogsági fedezet nélkül, előkészítetlenül nyomultak előre, a harcászati érzékelhetően jobban képzett,⁵⁴ tapasztalt örmény védők pedig nem haboztak kihasználni ezeket az alkalmakat. A harcok körülbelül első egy hetében az örmény erők képesek voltak tartani az állásaikat, és megakadályozni az azeri szárazföldi csapatok áttörését.

⁵⁴ Gustav GRESSSEL: *Military lessons from Nagorno-Karabakh: Reason for Europe to worry*, [online], 2020. november 24. Forrás: ECFR [2021. 03. 20.]

A fordulatot az azeriek légi uralma hozta el. Az azeri erők ugyanis nagymértékben támaszkodtak a pilóta nélküli repülőgépek nyújtotta felderítési és csapásmérési képességekre. Az azeri drónokkal szemben a karabahi örmény légvédelem lényegében tehetetlen volt. Bár a harcok első napjaiban néhány azeri pilóta nélküli repülőeszközt sikerült megsemmisíteni részben légvédelmi rakétákkal, részben pedig csöves légvédelmi fegyverekkel, az azeri dróncsapások igen hatékonyan lefogták, majd lényegében semlegesítették a karabahi légvédelmet. Ettől kezdve pedig az azeriek meghatározó légi fölény birtokában tevékenykedhettek. Bár kezdetben az örmény légierő megpróbálta támogatni a karabahi csapatokat, de már a harcok harmadik napján, szeptember 29-én elveszítették egy Szuhoj Szu-25-ös csapásmérő repülőgépet. Az örmények szerint a gépet az Azerbajdzsánban állomásozó török F-16-osok egyike lőtte le,⁵⁵ míg Azerbajdzsán szerint a légvédelem találta el. Bármilyen is történt pontosan, tény, hogy az azerbajdzsáni légvédelem Hegyi-Karabah és a környező hét megye egészét képes volt lefedni, és ezt tovább erősítették az azeri légtér védelmében – amibe de jure Karabah is beletartozik – közreműködő török vadászipülőgépek. Összességében tehát az eleve gyenge örmény légierőnek igen korlátozott lehetőségei voltak a szárazföldi harcok befolyásolására, a drónokkal szemben pedig semmilyen segítséget nem tudtak nyújtani a saját csapataiknak.

A dróncsapások fokozatosan felőrölték a karabahi örmény erők fegyverzetét és eszközeit, és súlyos veszteségeket okoztak előerőben is. Emblemikus pillanata volt a háborúnak, amikor 2020. október 27-én éjszaka egy azerbajdzsáni drónnak sikerült kilőnie a Dzsálal Harutunyan karabahi védelmi minisztert szállító terepjárót.⁵⁶ Noha a tábornok túlélte a támadást, nagyon súlyosan megsebesült, így számára a háború véget ért.⁵⁷

Azeri áttörések

Az örmény frontvonal először 2020. október 4-5-én szakadt át a fuzuli körzet déli részén, az iráni határ mellett. Itt azeri páncélos és gépesített erők áttörték a frontot, majd pedig északnyugat felé kanyarodva először Jabrayilt vették be október 7-én, majd a Hegyi-Karabah szerves részét képező Hadrut felé nyomultak tovább, ezzel bekerítéssel fenyegetve a fuzuli körzet déli részének védőit is. Több sikertelen beszi-

⁵⁵ Armenia says its fighter jet 'shot down by Turkey', [online], 2020. szeptember 29. Forrás: BBC [2021. 03. 20.]

⁵⁶ Azerbaycan Ordusu tarafından SiHA ile saniye saniye takip edilip vurulan araç, [online], 2020. október 27. Forrás: Twitter [2021. 03. 21.]

⁵⁷ Harutunyan csak 2020. december elején hagyhatta el a kórházat: Artsakh's former Defense Minister Jalal Harutyunyan discharged from hospital, [online], 2020. december 4. Forrás: Public Radio of Armenia [2021. 03. 20.]

várgási kísérletet követően Hadrutot október 17-18-án foglalták vissza az elszántan védekező örményektől. A harcok során az azeriek szisztematikusan törekedtek kisebb-nagyobb katlanok létrehozására, a bekerítés fenyegetésével kényszerítve az állásaik feladására az örmény védőket.

A Hadrutért folyó harcok befejeződésével párhuzamosan az azeri katonai vezetés az offenzíva súlypontját áthelyezte a megszállt területek déli részére. Október 16-tól kezdve azeri gépesített és páncélos erők gyors ütemben nyomultak előre nyugati-déli nyugati irányban, az iráni határt jelentő Aras folyó mentén. Az örmények csak lassítani tudták az előrenyomulást, de megállítani nem, részben a dróncsapások, és a súlyosbodó logisztikai nehézségek miatt, részben pedig azért, mert ennyire mélyen a megszállt területen belül már nem voltak olyan erősen kiépített védőállásaik, mint keletebbre. Az azeri erők október 22-re elérték Agband falut az örmény–azeri–iráni hármashatáron, ezzel pedig helyreállították az ellenőrzést az azeri–iráni határ teljes szakaszán.

A háború közepe

Néhány nappal később az azeri erők észak felé fordulva az Iskanadzor országút mentén haladva egymás után foglalták vissza a Zangilan és Qubadli régiók lakatlan falvait. A megmaradt örmény védők egy része nyugat felé, az örmény határt átlépve tudott csak visszavonulni. Október végére mintegy tizenöt kilométerre meg tudták közelíteni az örmények számára létfontosságú lachini korridort is. Itt azonban a hegyes, szakadékos terepen felerősödött az örmény ellenállás, és miután több azerbajdzsáni áttörési kísérlet is vérbe fulladt, az azeri előrenyomulás elakadt. A lachini korridor a háború legvégéig örmény kézen maradt.

Ekkorra azonban az azeri katonai vezetés ismét súlypontot váltott, és immár Fuzuli és Hadrut irányából északnyugat felé előrenyomulva közvetlenül Susit, és így a fővárost, Khankendit/Sztyepanakertet fenyegették. November elején már Susi elővárosában folytak a harcok,⁵⁸ november 7-én pedig az örmény erők kénytelenek voltak feladni Susit. Ettől kezdve lényegében Sztyepanakert is védhetetlenné vált.

Az örmény erők ekkorra már az összeomlás szélén voltak, bár ezt az örmény vezetés a saját lakossága elől is eltitkolta. Az örmények csak a fegyverszünet után, november 10-én szembesültek a valósággal, amikor Arajik Harutunyan karabahi elnök egy beszédben⁵⁹ feltárta, hogy azért kellett aláírni a fegyverszünetet, mert gyakorlatilag harcképtelenné vált a karabahi hadsereg. Harutunyan napi átlagosan száz halotról, roppant súlyos utánpótlási, ellátási és egészségügyi problémákról beszélt, arra a következtetésre jutva, hogy a harcok folytatása nemcsak a karabahi főváros, de a még örmény kézen maradt városok (Khojavend/Martuni, Agdara/Martakert) elvesztését is jelentette volna, a haderő teljes megsemmisülése mellett.

⁵⁸ [The battle for Shusha Fighting in Nagorno-Karabakh has reached a turning point. Here are the most recent developments in the conflict zone](#), [online], 2020. november 6. Forrás: Meduza [2021. 03. 20.]

⁵⁹ [President of Karabakh Speaks About the Hard Decisions He Had to Agree to](#), [online], 2020. november 10. Forrás: Civilnet [2021. 03. 20.], illetve Paul Antonopoulos: [The bitter truth from the president of Artsakh](#), [online], 2020. november 10. Forrás: Greek City Times [2021. 03. 20.]

A háború vége

Az azeri katonai győzelem okai

Mind a nyugati, mind az orosz katonai szakértők körében konszenzus mutatkozik a tekintetben, hogy az azeriek által folytatott hadviselés generációs ugrást képviselt az örményrel szemben. A különböző optikai és más szenzorokkal ellátott drónok tömeges alkalmazásának köszönhetően Baku folyamatos és valós idejű információval rendelkezett az örmény erők helyzetéről. A konfliktus egyik tanulsága az volt, hogy a pozíciók és csapatmozgások álcázása szinte lehetetlen egy szenzorokkal ennyire teletűzdelt hadműveleti területen.⁶⁰ Másfelől azonban az örmények mintha egyáltalán nem is számoltak volna azzal a lehetőséggel, hogy az azeri fél a felderítésre, közvetlen csapásmérésre, illetve a tüzérségi tűz koordinálására drónokat fog bevetni. Ez azért is furcsa, hiszen ez a fajta hadviselés egyáltalán nem idegen a szövetséges orosz haderőtől, ahogy arról a kelet-ukrajnai háború is tanúskodott. Az orosz katonai

⁶⁰ Jack WATLING: *The Key to Armenia's Tank Losses: The Sensors, Not the Shooters*, [online], 2020. október 6. Forrás: Royal United Services Institute [2020. 12. 11.]

akadémiákon képzett örmény tiszteknek tehát elméletben éppen egy ilyen háború megívásának módját kellett (volna) elsajátítaniuk az utóbbi években.⁶¹ Sőt, ahogy az fentebb említésre került, az örmény részvétellel zajló Kavkaz-2020 gyakorlat során is komoly figyelmet szenteltek a pilótánélküli eszközök elleni tevékenységnek. Ehelyett azonban minden jel szerint Jerevánban az első háború megismétlésére készültek, azzal számolva, hogy sikerül megállítani és szétverni az azeri támadás első lépcsőjét, majd az időközben mozgósított tartalékosokkal együtt egy nagy erejű ellentámadásban megfutamodásra készíteni az azerieket.⁶² Úgy tűnik, hogy a gyakorlatban is ezt a forgatókönyvet követték; a karabahi katonai vezetés az első 24 óra elteltével valószínűleg úgy vélte, hogy az azeri offenzíva kifulladásra kezdett, így elkezdték megszervezni az ellentámadást a front teljes vonalában, hatalmas veszteségeket elszenvedve az azeri drónok és nagyhatótávolságú tüzérség csapásaitól.⁶³

Az örmény előrelátás hiányát jelzi (és egyben az oroszét is, ha abból indulunk ki, hogy Moszkva nem volt érdekelt a status quo katonai úton történő megváltoztatásában), hogy Jereván gyakorlatilag eszköztelen volt a drónokkal szembeni küzdelemben. A fentebb említett TOR–M2KM légvédelmi rendszerek ugyan korábban már bizonyítottak Szíriában (éppen török drónok ellen), a kevés örmény TOR azonban még sem lőtt ki egyetlen rakétát sem.^{64 65 66} Szintén hasztalannak bizonyultak a Szu–30SzM vadászgépek, hiszen az azeri fél csak elvéve alkalmazott hagyományos (azaz pilóta által vezetett) repülőgépeket. Így a négy Szu–30-as végig a földön maradt, az örmények nem kockáztatták azt, hogy az azeri légvédelem célpontjaivá váljanak.⁶⁷ Moszkva ugyan ellátta katonai szövetségését a drónokkal szemben hatékony elektronikai hadviselési eszközökkel, de a háború ekkor már javában folyt,

⁶¹ Alekszandr GOLC: [Поражение от победы уже не можем отличать?](#), [online], 2020. november 16. Forrás: Jezsednyevnij Zsurnal [2020. 12. 11.]

⁶² Pavel FELGENHAUER: i. m.

⁶³ Alekszej RAMM: [Две тактики – одна победа. Уроки осеннего обострения в Нагорном Карабахе](#), [online], 2020. november 12. Forrás: Nyezaviszimoje Vojennoje Obozrenyje [2020. 12. 12.]

⁶⁴ Konsztantin SZIVKOV: [Удар по мозгам. В противодействии современным беспилотникам уже сейчас ключевую роль играют системы РЭБ](#), [online], 2020. november 10. Forrás: Vojenno-promislennij Kurer [2020. 12. 12.]

⁶⁵ Feltehetően azért nem lőttek ki egyetlen rakétát sem, mert azokból kevés állt rendelkezésre, és ráadásul aránytalanul drágák is a drónok árával összevetve. Jurij KNUTOV: i. m.

⁶⁶ Sőt, az egyik TOR-t egy azeri kamikaze drón meg is semmisítette. [Сəbhənin Хочавənd istiqamətində dүşmənin "Tor-M2KM" ZRK-sı vurulub](#), [online], 2020. november 9. Forrás: Youtube [2020. 12. 13.]

⁶⁷ Alekszandr GOLC: i. m.

a segítség túl kevésnek bizonyult és túl későn.^{68 69} A háború másik fontos tanulsága az, hogy rétegzett és integrált légvédelmi rendszer (beleértve a csapatlégvédelmet is) nélkül nem lehet megívni korunk modern háborúit. Az elavult szovjet légvédelmi eszközök arra alkalmasak voltak, hogy korlátozzák az azeri légierő tevékenységét, de semmilyen akadályt nem gördítettek a drónok alkalmazása elé. Azaz az azeri fél a hagyományos, pilóta vezette repülőgépek általi légi uralom kivívása nélkül is képes volt hatékony módon támogatni a földi erők offenzíváját a levegőből.

Az innovatív azeri stratégia, illetve az örmény képzelőerő hiánya mellett a siker kulcsa nem kis részben a török támogatásnak köszönhető. Amint azt a későbbiekben részletesen is látni fogjuk, a török katonai vezetés nem csak a hadműveletek megtervezésében, de azok kivitelezésében is komoly szerepet vállalt az Azerbajdzsánban tevékenykedő három török tábornokon és körülbelül 200 katonai tanácsadón keresztül.⁷⁰ Mivel Baku a rendelkezésére álló Bayraktar–TB2 drónokat csak a 2020 nyári eszkaláció után kezdte el beszerezni, néhány hónap pedig kevés a személyzetek kiképzésére, ezért erősen feltételezhető, hogy a Bayraktarokat valójában tapasztalt török operátorok irányították. Az örmények ezzel szemben lényegében magukra maradtak, Moszkva támogatása minimális volt.

Az örmény elrettentési stratégia kudarca

Az örmény és karabahi biztonságpolitikának a kétezres évek eleje, tehát Azerbajdzsán katonai megerősödésnek kezdete óta kulcseleme volt egy olyan elrettentési stratégia, amely háború esetén a kulcsfontosságú azeri polgári és ipari célpontok támadására alapult.⁷¹ Az örmény nagy hatótávolságú tüzérség ugyanis Hegyi-Karabah területéről képes elérni számos azeri várost, sőt, ami ennél is fontosabb, kulcsfontosságú olajipari létesítményeket, így a Baku–Tbiliszi–Ceyhan kőolajvezetéket is. Az örmény és karabahi haderő ballisztikus rakétái pedig Azerbajdzsán egészét képesek elérni, tehát szükség esetén akár Bakut is képesek támadni.

⁶⁸ A Polje–21 nevű elektronikai hadviselési eszközök, melyeket Moszkva Jereván rendelkezésére bocsátott kifejezetten a drónokkal és robotrepülőgépekkel szembeni védekezés céljából lettek kifejlesztve. A rendszer képes egy 150 x 150 km-es területen blokkolni a műholdas jeleket. A Polje–21 ugyanakkor nem mobilis (a rendszer részét képező akár 100 db zavaróegység stacionárius pontokra, például mobiltelefon adótornyokra telepíthető), így elsősorban stratégiai objektumok védelmét hivatott ellátni. Timothy THOMAS: *Russian Combat Capabilities for 2020: Three Developments to Track*. MITRE Corporation, 2019. december, 79. o.

⁶⁹ Az örmények feltehetőleg a Lachin-korridor, Susa és Sztjepanakert környékét fedték le ezekkel az eszközökkel. Alekszej РАММ: *Электронное «Поле» против дронов-убийц*, [online], 2020. december 4. Forrás: Nyezaviszimoje Vojennoje Obozrenyje [2020. 12. 13.]

⁷⁰ Andrej VESZELOV: *Кто из турецких генералов руководил атакой на Карабах*, [online], 2020. november 12. Forrás: Vzgljad [2020. 12. 13.]

⁷¹ Interjú Hayk Kotanjian tábornokkal, az Örmény Nemzeti Védelmi Kutatási Egyetem vezetőjével, 2016. június, Jereván.

A 2020. őszi háború során az örmény vezetés igyekezett is ezt az elrettentési stratégiát alkalmazni, ám a vártnál kevesebb sikerrel. Ennek minden összetevője mostanáig nem ismert, néhány tényező azonban kétséget kizáróan megállapítható. Egyrészt, az azeri vezetés kész volt felvállalni bizonyos polgári veszteségeket, amit jól mutat, hogy a háború végéig sem ürítették ki a karabahi–azeri frontvonalhoz közeli azeri településeket, így például Bardát, Tertert és az agdami régió apró falvait sem, noha ezeket az örmény tűzérés nap rendszerességgel támadta. Nem evakuálták Ganja városát sem, annak ellenére, hogy az örmények október folyamán négy alkalommal is ballisztikus rakétákkal támadták a várost, súlyos károkat és veszteségeket okozva. Az azeri vezetés a polgári áldozatokra való hivatkozást a harci kedv és elszántság szítására használta, ilyen módon tehát politikailag instrumentalizálta a veszteségeket.

Másrészt, a Ganja elleni támadásokat követően az azeriek dróncsapásokkal több örmény R-17 (NATO kódnevén SS-1 Scud) és Tocska-U (NATO-kódnevén SS-21 Scarab) rakétáindítót is megrongáltak, és legalább egyet meg is semmisítettek, jelentősen gyengítve ezzel az örmények ballisztikus rakéta képességeit. Harmadrészt, szerepet játszhatott az is, hogy Örményország csak kevés működképes Scud rakétával rendelkezett, és sejtetően nem akarták az összeset elhasználni. Bár Örményországnak Iszkander (NATO jelölés szerint SS-26 Stone) rakétái is voltak, ilyen fegyvert a konfliktus során csak egyetlen egyszer vetettek be. Negyedrészt, a ballisztikus rakéták használatában érzékelhetően jelen volt bizonyos önkorlátozás is, vélhetően azért, mert mindkét fél el akarta kerülni, hogy a konfliktus Karabahon kívülre eszkalálódjon.⁷² Bár Azerbajdzsánnak rendelkezésére állt az izraeli gyártmányú, LORA precíziós ballisztikus rakéta is, ezt csak egyetlen egyszer alkalmazták, amikor 2020. október 2-án a lachini korridor egyik hídját igyekeztek lerombolni, egyébként sikertelenül.⁷³ Az azeriek visszafogottságában a fentiek mellett az is szerepet játszhatott, hogy az összes, számukra fontos célpontot el tudták érni hagyományos tűzéréséggel, illetve rakéta-sorozatvetőkkel is, ami szükségtelessé tette a drága ballisztikus rakéták alkalmazását.⁷⁴ Végezetül, bár ez nyílt forrásokból nem igazolható, vannak arra utaló jelek, hogy Örményország a nemzetközi közösség nyomására tartózkodott az azeri olajipari létesítmények, és főképp a Baku–Ceyhan vezeték támadásától.

⁷² Shaan SHAIKH – Wes RUMBAUGH: *The Air and Missile War in Nagorno-Karabakh: Lessons for the Future of Strike and Defense*, [online], 2020. december 8. Forrás: CSIS [2021. 03. 20.]

⁷³ Fuad SHAHBAZOV: *Tactical Reasons Behind Military Breakthrough in Karabakh Conflict*, [online], 2020. november 3. Forrás: Jamestown Foundation [2021. 03. 20.]

⁷⁴ Shaan SHAIKH – Wes RUMBAUGH: i. m.

Veszteségek és háborús bűnök

A háború végére nyílt forrású információk szerint a karabahi erők elveszítettek 229 (!) harckocsit, 137 páncélozott és gyalogsági harcjárművet, 228 vontatott és önjáró tüzérségi eszközt, 76 rakéta-sorozatvetőt, 15 radarállomást, 29 légvédelmi rakéta-indítót, két repülőgépet, egy helikoptert, és 550 (!) tehergépkocsit és terepjárót. Ezek legnagyobb része megsemmisült, néhány példányt pedig az azeriek zsákmányul ejtettek. Ezzel szemben az azeri technikai veszteségek 40 harckocsit, 52 páncélozott és gyalogsági harcjárművet, 47 teher- és egyéb gépkocsit, egy helikoptert, valamint 25 drónt öleltek fel. Az azeri veszteségek közül kiemelkedik a 12 elveszített repülőgép, ez azonban némi magyarázatra szorul: ebből 11 ugyanis régi, An-2-es mezőgazdasági repülőgép volt, amelyet a háború első napjaiban távvezérléssel küldtek Karabah fölé, hogy a rájuk tüzelő örmény légvédelem felfedje az állásait.⁷⁵ A technikai veszteségek közötti óriási aránytalanság is mutatja, hogy az örmények a legtöbb eszközt nem szemtől-szembeni összecsapások során, hanem légitámadások következtében veszítették el.

Ami az emberveszteséget illeti, hivatalos adatok szerint Azerbajdzsán 2801 elesett katonát és 100 fő eltűntet veszített, míg az örmények veszteségei 2021. januári, pontosított adatok szerint 3360 halottat tettek ki. Ha figyelembe vesszük, hogy a halottak és sebesültek aránya átlagosan 1:3-1:4-et tesz ki, akkor a 3360 örmény halotthoz legalább tízezer sebesültet is hozzá kell számolni. Figyelembe véve, hogy Hegyi-Karabah fegyveres erőinek összlétszáma a háború előtt mintegy 18 000-20 000 fő lehetett, egyáltalán nem tekinthető túlzásnak Harutunyan elnök értékelése, hogy a karabahi haderő a háború végére a megsemmisülés szélére jutott. Súlyos veszteségeket szenvedett a polgári lakosság is. A karabahi tüzérség a fent leírt elretentési stratégia jegyében folyamatosan támadott azerbajdzsáni polgári célpontokat. Különösen pusztítók voltak a Ganja elleni ballisztikus rakéta támadások, a városban ugyanis nem volt sem légiriadó, sem kiürítés, így a lakosságot teljes meglepetésként érték az örmény rakéták. A háború alatt összesen száz azerbajdzsáni civil halt meg, és 416-an sebesültek meg. Örmény oldalon valamivel alacsonyabbak voltak a polgári veszteségek, amelyek elsősorban a karabahi városok elleni azeri tüzérségi és rakéta-támadások miatt következtek be: hivatalos adatok szerint összesen 65 polgári lakos halt meg, és további 165-en megsebesültek.

A harcok során mind azeri, mind örmény erők követtek el atrocitásokat hadifoglyokkal szemben, és dokumentált az is, hogy néhány esetben azeri katonák örmény polgári

⁷⁵ Stijn MITZER: *Losses On The Sides Of Armenia And Azerbaijan*, [online], 2020. szeptember 27.
Forrás: Oryx [2021. 03. 20.]

lakosokat végeztek ki.⁷⁶ Ezek mindegyike háborús bűnnek számít. Ugyancsak háborús bűnnek tekintendő a polgári célpontok szándékos és szisztematikus támadása is, amelyet ugyancsak mindkét fél igazolhatóan elkövetett. Szintén háborús bűn volt a sztyepanakerti örmény katedrális, a Gazancsecoc templom elleni, október 8-án két hullámban végrehajtott azeri dróntámadás.⁷⁷ Ezek nemcsak az épületben okozott súlyos károkat, de a második támadás idején több polgári lakos és újságíró is megsebesült, akik éppen az első támadás következményeit felmérni voltak a templomban.

Fegyverszünetek

A háború alatt több fegyverszüneti egyezményt is kötöttek, egyik sem bizonyult azonban tartósnak. Az első megállapodást már 2020. október 10-én tető alá hozta Oroszország. Az egyezmény a harcok azonnali beszüntetését írta elő a status quo alapján, a felek azonban a tűzszünetet csak néhány óráig tartották be, aztán újra megindultak az összecsapások. Az Egyesült Államok közvetítésével a felek, valamint az EBESZ Minszki Csoportjának társelnökei egy újabb megállapodást írtak alá október 25-én, amely szintén a status quo mentén vetett véget a harcoknak,⁷⁸ ám ez a fegyverszünet is csak néhány órán keresztül működött. Ez a megállapodás a vereséghez közelítő Örményországnak már tökéletesen megfelelt volna, Azerbajdzsán oldaláról viszont nem volt indokolt a győzelemhez ennyire közel befejezni a háborút. Utólag nyilvánvalóvá vált, hogy az október 25-i tűzszüneti megállapodást mind Baku, mind Moszkva leginkább csak azért írták alá, hogy gesztust tegyenek Washingtonnak. A háborút végül a 2020. november 9-én aláírt és 10-étől hatályba lépett, orosz közvetítéssel létrejött harmadik tűzszüneti egyezmény zárta le, melyet a III. fejezetben ismertettünk.

Katonai támogatás Törökországtól

Törökország katonai támogatása kulcsfontosságú tényező volt Azerbajdzsán sikerében. Ezt a támogatást alapvetően a katonai eszközökben, az átadott know-howban és ehhez kapcsolódóan a személyi támogatásban lehet mérni.⁷⁹ Noha Azerbajdzsán

⁷⁶ Armenia/Azerbaijan: Decapitation and war crimes in gruesome videos must be urgently investigated, [online], 2020. december 10. Forrás: Amnesty International [2021. 03. 20.]

⁷⁷ Azerbaijan: Attack on Church Possible War Crime, [online], 2020. december 16. Forrás: Human Rights Watch [2021. 03. 20.]

⁷⁸ Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group (25 October 2020), [online], 2020. október 25. Forrás: EBESZ [2021. 03. 20.]

⁷⁹ Ron SYNOVITZ: Technology, Tactics, And Turkish Advice Lead Azerbaijan To Victory In Nagorno-Karabakh, [online], 2020. november 13. Forrás: RFE/RL [2020. 12. 10.]

fő katonai beszállítója Oroszország, az utóbbi években folyamatosan nőtt a török eszközbeszerzés. A harcok kiújulása előtt újabb, nagymértékű növekedést láthatunk: 2020 augusztusában 36 millió dollár, szeptemberben pedig 77 millió dollár értékű fegyverexport valósult meg Azerbajdzsánba, ami jelentős növekedés ahhoz képest, hogy 2019 első kilenc hónapjában alig több mint 20 millió dollár értékben vásárolt Baku török fegyvereket.⁸⁰

A fegyvervásárlások jelentős részét a drónok adták, azon belül is az államfő vejének hadiipari cége által előállított Bayraktar–TB2-es pilótánélküli repülőgépek, amelyeket a törökök már nagy sikerrel vetettek be Líbiában. Nem világos azonban, hogy a konfliktus idejére leszállításra kerültek-e már a Bayraktar–TB2-esek, illetve legfőképp az, hogy rendelkezett-e Azerbajdzsán az ezek irányításához szükséges képzett kezelőszeméllyel. Valószínűbbnek tűnik, hogy a Bayraktarokat török operátorok kezelték a háború során.⁸¹ A török és izraeli drónok alkalmazása már a harcok elején komoly veszteséget okozott az örmény félnek, a megfelelő légvédelem híján a korábban kulcsfontosságúnak tekintett harckocsik és tüzérségi eszközök védtelenek maradtak a levegőből érkező támadásokkal szemben. A know-how terén a különböző NATO-missziókban és az utóbbi évek szíriai és líbiai beavatkozásaiban jelentős tapasztalatra szert tevő törökök meghatározó mértékben segítettek az azeri csapatokat, ami a török tisztek több száz fős tanácsadói jelenléte is jelez. A tapasztalatoknak köszönhetően nagy sikerrel vetették be az azeri kommandókat az örmény vonalak mögött részben különleges feladatokra, részben pedig célmegjelölésre.⁸²

A török csapatok jelenléte is kulcsfontosságú volt. A 2020-as közös hadgyakorlat után török csapatok maradtak az országban – ezt később maga Alijev elnök is elismerte. A török F–16-osok állomásozása Ganjában ráadásul elrettentő erőt jelentett kifelé. Az orosz Kommerszant október közepi cikke szerint a török jelenlétet

⁸⁰ Ece TOKSABAY: *Turkish arms sales to Azerbaijan surged before Nagorno-Karabakh fighting*, [online], 2020. október 14. Forrás: Reuters [2020. 12. 10.]

⁸¹ Ezt a verziót erősíti az is, hogy egy 2021. februári cikk arról számol be, hogy 77 azeri katona szerzett frissen oklevelet a Bayraktarok kezeléséről. A magasrangú azeri diplomaták és török katonai vezetők jelenléte az átadóünnepségen arról árulkodik, hogy a katonák az elsők lehettek, akik azeri részről ilyen képzést kaptak. A kb. négy hónapos képzési idő szintén valószínűtlenné teszi, hogy Baku már képzett operátorokkal rendelkezett volna a háború idején. *77 Azərbaycan askeri Bayraktar TB2 SİHA Operatörlüğü eğitimini başarıyla tamamladı*, [online], 2021. február 5. Forrás: AA [2021. 03. 21.]

⁸² Hangsúlyozni kell, hogy Törökország NATO-tagként folyamatosan támogatást nyújtott Azerbajdzsánnak, hogy csatlakozhasson különböző NATO-programokhoz, illetve missziókhoz. Így az 1996-ban aláírt katonai oktatási, technikai és tudományos együttműködési megállapodásnak megfelelően 2001-ben végzett az azeri katonai iskolában az első olyan évfolyam, mely – a török oktatóknak köszönhetően – már NATO-standard szerinti kiképzést kapott. Továbbá török kötelékben szolgáltak azeriek Koszovóban és Afganisztánban is. Lásd bővebben: Ahmet Yüce: *Haydar ALİYEV Dönemi Azərbaycan-Türkiye Askeri İşbirliği ve Eğitim Faaliyetleri (1993-2003)*, [online], 2016. Forrás: Ulu öndər Heydər Əliyev irsində multikultural və tolerant dəyərlər”, VII Beynəlxalq elmi konfransı, Slavyan Universiteti, Baku, 2016. május 3–5. [2020. 12. 11.]

600 katona, köztük egy 200 fős zászlóalj harccsoport, 50 kiképző Nahicsevánban, 90 katonai tanácsadó Bakuban, 120 fős repülő személyzet a Gabala légibázison, 20 drónkezelő a Dallar légibázison, 50 kiképző Yevlakban, 50 kiképző a 4. hadtestnél és 20 a bakui haditengerészeti bázisnál és a Hejdar Alijev katonai iskolában jelentette.⁸³ A drónokat kezelő személyzet révén, a katonai tanácsadókon kívül lényegesen nagyobb szerepe lehetett a török fegyveres erőknek a hadműveletekben. A szoros együttműködést jelezte az Erdoğan bizalmát élvező, vezérkari főnökből védelmi miniszterré avanszáló Hulusi Akar látogatása Azerbajdzsánba. Így augusztus elején, még a közös hadgyakorlatokra hivatkozva az egész vezérkarral elutazott Bakuba, s Alijevvel is tárgyalt.⁸⁴ Újabb látogatásra pedig november elején Susa visszafoglalása után került sor.⁸⁵

Az orosz Vzgljad értesülései szerint három magas rangú tiszt vett részt az azeri csapatok irányításában.⁸⁶ Ezt a hírt kisebb török híroldalak vették át⁸⁷ – a mainstream török nyelvű médiában nem jelent meg az ügy. Amennyiben az orosz értesülések megbízhatóak, úgy a három tábornok, így Şeref Öngay, Bahtiyar Ersay és Göksel Kahya jelentős mértékben járult hozzá az azeri győzelemhez. Ezek szerint Öngay, aki az erzurumi 3. hadsereg parancsnoka a támadás megszervezéséért, a PKK-ellenes harcokban érdemeket szerző és az aszimmetrikus hadviselés kiváló ismerője,⁸⁸ Ersay a földi harcok irányításában vehetett részt, míg Kahya a drónok bevetéséért volt felelős.

Külön ki kell térni a szíriai zsoldosok ügyére, amely a katonai szerepvállaláson jóval túlmutató propaganda-tevékenység részét képezte. Az örmény fél a dzsihadisták jelenlétének veszélyével igyekezett nemzetközi támogatókat találni, – hiszen ez még az utóbbi évek terrortámadásai miatt a kérdésre érzékenyebb Európában is hírértéknek számított – miközben Ankara szíriai kurd zsoldosok (akiket természetesen a PKK-val kapcsoltak össze) bevetésével vádolta az örményeket.⁸⁹ Ez utóbbi vád jóval kisebb nemzetközi visszhangot kapott, s inkább a török közvéleménynek szólt. Az örmény fél a háború első napján arról számolt be, hogy Ankara mintegy

⁸³ Принуждение к конфликту, [online], 2020. október 16. Forrás: Kommerszant [2020. 12. 10.]

⁸⁴ Son dakika haberi: Bakan Akar'dan Azerbaycan'da önemli ziyaret, [online], 2020. augusztus 12. Forrás: Hürriyet [2020. 12. 10.]

⁸⁵ Mevlüt Çavuşoğlu ve Hulusi Akar, Bakü'de Aliyev ile görüştü, [online], 2020. november 8. Forrás: Sözcü [2020. 12. 10.]

⁸⁶ Andrej VESZELOV: Кто из турецких генералов руководил атакой на Карабах, [online], 2020. november 12. Forrás: Vzgljad [2020. 12. 11.]

⁸⁷ Dağlık Karabağ'da 3 Türk general, [online], 2020. november 19. Forrás: boldmedya.com [2020. 12. 10.]

⁸⁸ YAŞ kararıyla terfi eden Bahtiyar Ersay Paşa, Kaletepe'yi teröristlere mezar yaptı!, [online], 2019. augusztus 1. Forrás: Ahaber [2020. 12. 10.]

⁸⁹ Ermenistan'a giden PKK'lı teröristler Süleymaniye'den, [online], 2020. október 9. Forrás: Sözcü [2020. 12. 11.]

4000 dzsihadistát küldött Azerbajdzsánba. Ezt mind a török, mind az azeri fél kategorikusan cáfolta, illetve más források szerint pár száz, később egy-két ezer, havi 1500-2000 dolláros fizetségért harcoló ember jelenlétét erősítették meg.⁹⁰ Az azeri erők a szíreket elsősorban a déli frontszakaszokon vetették be, sokszor elsővonalbeli alakulatként, ami értelemszerűen magas veszteségekhez vezetett a hegyi hadviseléshez nem szokott, szedett-vedett felszerelésű szírek körében.⁹¹ Megfigyelhető trend volt, hogy az azeri vezetés igyekezett elkerülni, hogy a szír zsoldosok örmények lakta települések közelébe kerüljenek, feltételezhetően azért, mert elkívánták kerülni, hogy az évtizedes háborúban sokszorosán traumatizálódott szírek esetleg olyan atrocitásokat kövessenek el, ami árnyékot vetne az azeri műveletek egészére.

Az Emberi Jogok Szíriai Megfigyelő Központja a harcok végén 2580 szíriai zsoldosról írt, amelynek valamivel több mint egytizede vesztette életét a konfliktusban.⁹² Ennél valószínűleg a valós számok nagyobbak, hiszen pontosan azért vetették be ezeket az azeri katonai ruhába öltöztetett csapatokat, hogy a saját állományukat védjék. Feltételezhető, hogy a bevetett szír zsoldosok pontos száma és az általuk elszenvedett veszteségek belátható ideig nem fognak kiderülni.

⁹⁰ Sultan Al-Kanj: [Why Syrians are joining Turkey in Nagorno-Karabakh clash](#), [online], 2020. október 7. Forrás: Al-monitor [2020. 12. 10.]

⁹¹ [Syrian Mercenaries in Karabakh: who they are, what they are doing there and where they are fighting](#), [online], 2020. október 26. Forrás: Conflict Intelligence Team [2021. 03. 20.]

⁹² [Turkish-backed mercenaries. Nearly 800 Syrian fighters killed in Libya and Nagorno-Karabakh](#), [online], 2020. november 14. Forrás: syriahr.com [2020. 12. 10.]

A november 9-i fegyverszünet és következményei

A november 9-én aláírt, és 10-től hatályba lépett fegyverszünetet⁹³ az orosz diplomácia hozta tető alá, és a megállapodásnak három aláírója volt: Oroszország, Örményország és Azerbajdzsán. Törökország tehát minden, erre irányuló igyekezte ellenére kimaradt a rendezés formális keretéből. Hasonlóképpen kimaradt az EBESZ Minszki Csoportja is: a megállapodás szövege utalást sem tesz a csoportra annak ellenére sem, hogy az 1994-es tűzszünet óta elvben a Minszki Csoport felelős a rendezés támogatásáért. Az EBESZ kimaradása egyértelmű visszalépést jelent a szervezet számára, és negatívan érinti az Európai Uniót is. Bár az EU maga nem részese a Minszki Csoportnak, de az egyik kulcsfontosságú tagállam, Franciaország a csoport egyik társelnöke (az Egyesült Államok és Oroszország mellett), emellett tagja a csoportnak Németország, Olaszország, Svédország és Finnország is.

Nem került be az egyezmény aláírói közé Törökország sem, annak ellenére, hogy a háború alatt a bakui vezetés többször is jelezte Ankara csatlakozási szándékát, részes országgént lényegében Törökországot képviselve a javaslatával. Az egyezmény ilyen értelemben egyértelműen Oroszország sikere, hiszen Moszkva annak ellenére képes volt dominálni a rendezést, hogy az Azerbajdzsánnak nyújtott török támogatás döntő szerepet játszott a háború kimenetelében.

A nemzetközi diplomáciában szokatlan módon a fegyverszünet nem egy, a felek által aláírt és ratifikált nemzetközi egyezmény (oroszul: *dogovor*), hanem csak a részes felek vezetői által aláírt nyilatkozat (*zajavlenyije*). Ennek azért van jelentősége, mert mivel az egyezmény nem jogszabály (és így nem is kerül be a részes államok joganyagába), így erősen kérdéses, hogy a felek bármelyike képes lehet-e nemzetközi bíróságon érvényt szerezni az egyezményben leírtaknak, ha viták merülnének fel a szöveg értelmezésével kapcsolatban.

Területi aspektusok

A mindössze kilenc pontból álló egyezmény rögzítette, hogy a harcok a status quo alapján érnek véget, és a harcoló felek megállnak az éppen aktuális pozíciójukban. Ez azt a roppant instabil helyzetet eredményezte, hogy Susa az azeriek kezén maradt, míg a tőle alig néhány kilométerre, ráadásul völgyben elhelyezkedő karabahi főváros, Sztjyepanakert örmény ellenőrzés alatt maradt. Sokhelyütt az így megmerevedett front-

⁹³ Заявление Президента Азербайджанской Республики, Премьер-министра Республики Армения и Президента Российской Федерации, [online], 2020. november 10. Forrás: Kremlin.ru [2021. 03. 20.]

vonala a harcok aktuális állapotát tükrözte, és nem volt tekintettel semmiféle földrajzi vagy egyéb szempontra. Ez a későbbiekben még komoly problémák forrása lehet.

Az egyezmény rögzítette azt is, hogy az egykori Hegyi-Karabah területén kívül eső azeri megyéket, így Kalbadzsart, Agdamot és a lachini körzetet át kellett adni Azerbajdzsán részére, mégpedig eredetileg meglehetősen rövid határidőkkel: november 15., november 20. és december 1. lett a három régió átadásának határideje. Igen hamar kiderült, hogy ezek a határidők nehezen tarthatók, így Kalbadzsart végül csak november 25-én adták át, és december 1-re mindenhol befeszült az örmény katonák és polgári lakosság kivonulása. A menekülő örmény polgári lakosság sok helyen felgyújtotta a házaikat, sőt, még a fákat is kivágták, hogy semmi se kerüljön a beérkező azeriek kezébe.

A kalbadzsari körzet átadásával azeri kézbe került a Dél-Kaukázus legnagyobb aranybányájának, az azeri–örmény határon elhelyezkedő Zod/Sotk bánya nagyobb része is. A beérkező azeri csapatok és az örmény határőrség egységei azonnal megkezdték a bányán belül a határ demarkációját, ám jelen *Védelmi Tanulmányok* lezárása idején még nem egyértelmű, hogy a megosztott létesítmény hogyan tud majd működni. A bánya sorsa azért jelzésértékű, mert a létesítmény orosz tulajdonban van⁹⁴; ergo az, hogy végül képes lesz-e újra működni, jól mutatja majd, hogy Moszkvának ténylegesen milyen mélységű befolyása van a két oldalra.

A hét, korábban örmény megszállás alatt lévő azeri megye visszakerülése Baku uralma alá számos, nem várt problémát eredményezett az ily módon visszaállt, régi-új azeri örmény határon is. Az első hegyi-karabahi háborút lezáró, 1994-es fegyverszünet óta eltelt évtizedekben ugyanis itt Baku szándékától függetlenül fejlődött a helyi infrastruktúra. Ennek következtében a most helyreállított államközi határ több helyen oda-vissza metsz utakat, sőt, néhány esetben településeket vág ketté.

A szállítási folyosók szabaddá tétele és használata

A fegyverszüneti megállapodás szerint a lachini korridor és annak öt kilométeres körzete nem került azerbajdzsáni ellenőrzés alá, hanem a térségbe telepítendő orosz békefenntartók ellenőrzik majd, és biztosítják, hogy megmaradjon a szárazföldi összeköttetés Hegyi-Karabah örmény kézen maradt része és Örményország között. A helyzetet bonyolítja, hogy a lachini korridor áthalad Susa/Susi városán, így ezen a szakaszon szükség lesz majd egy, a várost elkerülő út megépítésére, hogy a korridor tartósan működni tudjon.

⁹⁴ Ani MEJLUMYAN – Ulkar NATIQQIZI: [Following war with Armenia, Azerbaijan gains control of lucrative gold mines](#), [online], 2021. január 27. Forrás: Eurasianet [2021. 03. 20.]

Az egyezmény előírja továbbá, hogy Örményország déli részén szárazföldi korridort kell létesíteni a nahicseváni exklávé és a frissen felszabadított nyugat-azerbajdzsáni területek között. Ezt a szállítási folyósót Örményország területén belül az orosz Szövetségi Biztonsági Szolgálat (FSzB) határhoi ellenőrzik majd. A nahicseváni korridorról a november 9-i egyezmény még semmi többet nem rögzített; a részleteket végül egy január 11-i megállapodásban szabályozták a felek.⁹⁵ Ennek értelmében Örményország déli részén az orosz vasúttársaság szakemberei megkezdik az ott a szovjet időkben működő, ám az első hegyi-karabahi háború idején felszedett vasútvonal helyreállítását, és napirenden van a közúti kapcsolatok helyreállítása is.

Az Örményország déli részén átvezető szállítási folyósók terve⁹⁶

Ha ezek a fejlesztések megvalósulnak, annak révén közvetlen összeköttetés jön létre Törökország, Azerbajdzsán és Oroszország, valamint Örményország és Oroszország között is, amint azt a fenti térkép szemlélteti. Emellett a vasútvonalnak lenne egy Örményországot Iránnal összekötő leágazása is, amely tovább erősíthetné a két ország közötti kereskedelmet. Jelenleg azonban még igen

⁹⁵ Highlights of the Armenia-Azerbaijan agreement and what happens next, [online], 2021. január 13.
Forrás: JAMnews [2021. 03. 20.]

⁹⁶ Uo.

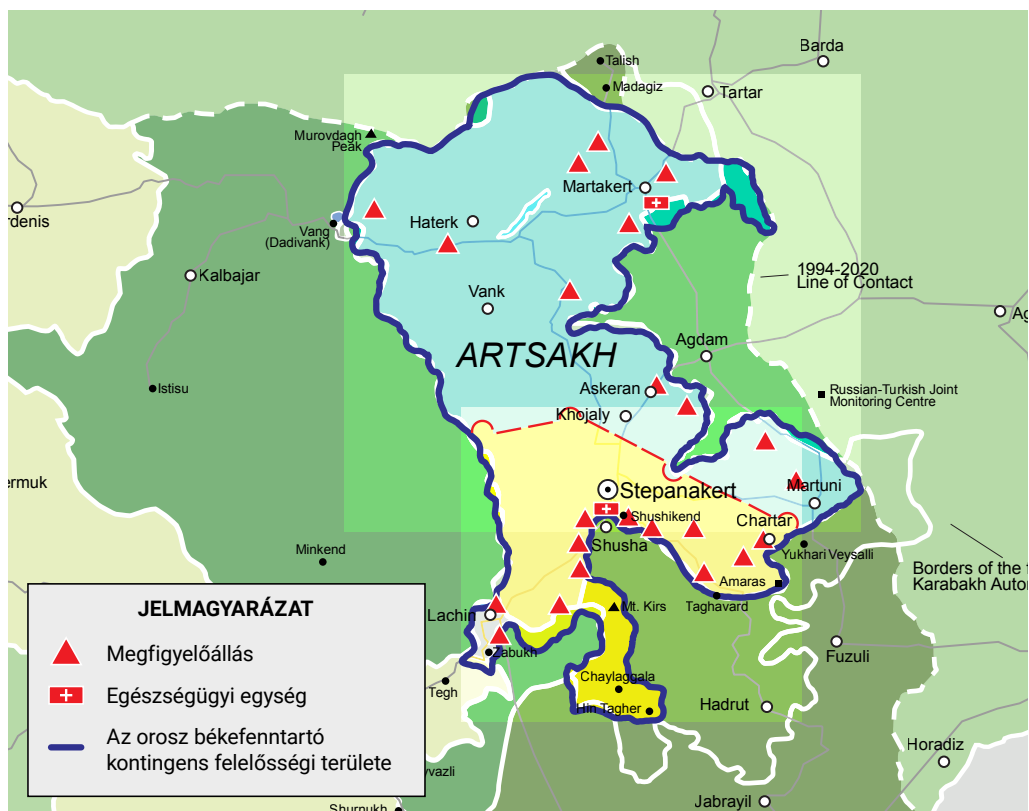
messze van az építkezések tényleges megkezdése, hiszen egyelőre a tervezési folyamat sem kezdődött meg, és még éppen csak elindult az Azerbajdzsán által visszaszerzett déli területek akna- és robbanóanyag-mentesítése is, ami pedig premissája bármiféle építési munkálatok megkezdésének.

Az örmény erők kivonulásának problémája

Emellett hiába szerepelt a megállapodás szövegében az, hogy az örmény csapatoknak el kell hagyniuk Karabahot, valójában ez január végéig sem történt meg teljesen, és az orosz békefenntartó kontingens érzékelhetően nem töri magát, hogy érvényt szerezzen az örmény fegyveresek kivonulását előíró rendelkezésnek. A fegyverszüneti megállapodásnak egy sajátos gyengesége, hogy nem specifikálja, pontosan mit is ért az örmény erők kivonulásának szükségessége alatt. Jereván ezt a kitéletet úgy értelmezi, hogy csak az Örmény Köztársaság erőinek kell távoznuk, míg a szakadárak önvédelmi erői a térségben maradhatnak. Ezzel szemben az azeri álláspont az, hogy minden örmény fegyveresnek távoznia kellene a területről, tartozzanak akár az örmény reguláris erőkhez, akár a szakadárokhöz.⁹⁷ A térségbe települt orosz békefenntartó kontingens egyelőre nem lép fel határozottan a karabahi erők folytatódó jelenléte ellen, az ebben rejlő destabilizációs potenciál ellenére sem.

December 11-én mintegy száz örmény fegyveres Chaylaggala / Khtsaberd és Kohna Taghlar / Hin Tagher térségében (mindkét település a khojavendi körzetben helyezkedik el, és a novemberi fegyverszünet idején, azeri csapatoktól körülvéve bár, de örmény uralom alatt állt) rajtaütöttek azeri katonákon, ami után intenzív harcok robbantak ki a térségben. A beérkező azeri erősítés kiverte az örményeket mindkét településről, és közülük 62 főt foglyul ejtettek. A többiek a beérkező orosz békefenntartók segítségével el tudtak menekülni. Végül mindkét falut az orosz békefenntartók vonták ellenőrzésük alá, ezzel de facto rövid időre kiterjesztve az általuk ellenőrzött területet a novemberi fegyverszüneti megállapodásban foglaltakhoz képest.

⁹⁷ *Improving Prospects for Peace after the Nagorno-Karabakh War*, Crisis Group Europe Briefing, No. 91, [online], 2020. december 22. Forrás: International Crisis Group [2021. 03. 20.], 4. o.

Az orosz békefenntartó misszió rövid időre Chaylaggalát és Kohna Taghlart/Hin Taghert is ellenőrzése alá vonta⁹⁸

Az orosz békefenntartó kontingens annak ellenére avatkozott be, hogy tényszerűen mindkét falu a mandátumukban kijelölt területen kívül helyezkedett el.⁹⁹ Az incidens rávilágított, hogy a fegyverszünet által létrehozott helyzet messze van attól, hogy teljesen nyugodtnak lehessen nevezni, és amíg örmény erők vannak a térségben, addig a további hasonló incidenseket sem lehet kizárni.

Az orosz békefenntartók

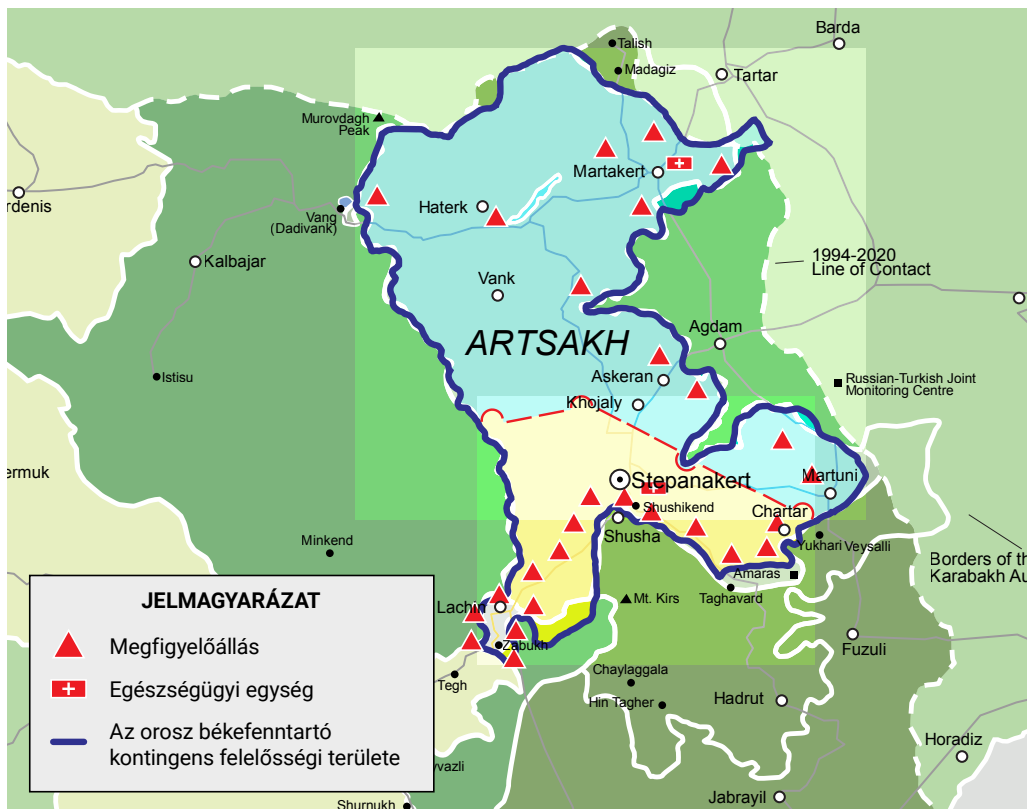
Amint az fentebb láttuk, az egyezmény előírta, hogy az örmény erőknek el kellett hagyniuk Hegyi-Karabahot, a helyükre pedig egy orosz békefenntartó kontingens

⁹⁸ *Обстановка в районе проведения миротворческой операции (по состоянию на 13 декабря 2020 года)*, [online], 2020. december 13. Forrás: Orosz Védelmi Minisztérium [2021. 03. 20.]

⁹⁹ *Russian peacekeepers extend control following skirmish near Hadrut*, [online], 2020. december 14. Forrás: OC Media [2021. 03. 20.]

települt. Az orosz békefenntartók első egységei már november elején megérkeztek Örményországba légi úton, így november 10-én hajnaltól meg is kezdték a bevonulást az érintett azeri területekre. Azóta nyilvánosságra került, hogy a békefenntartók telepítése kezdettől része volt Moszkva terveinek, és már az első tűzszünet idején is napirenden volt a lehetőség, ám realizálni csak a harmadik megállapodásban sikerült.

A megállapodás szerint az orosz békefenntartók mandátuma öt évre szól, amely automatikusan meghosszabbodik mindig további 5-5 évvel, ha a résztvevő felek valamelyike nem jelzi legalább hat hónappal korábban, hogy ellenzi a békefenntartók további jelenlétét. Ez az időkorlát, bár rövid- és középtávon kétségtelenül stabilitást hoz, hosszú távon igen instabillá is teheti a helyzetet. Az első öt esztendő lejártával, tehát 2025 őszén ugyanis elvben megnyílik a lehetőség Azerbajdzsán számára, hogy ne járuljon hozzá az orosz békefenntartók mandátumának meghosszabbításához. Ekkor pedig a távozó orosz békefenntartók helyére várhatóan komoly ellenállás nélkül bevonulhatna az azeri haderő, hiszen az örmény reguláris hadseregnek már 2020-ban el kellett hagynia a térséget. Ehhez az elméleti lehetőséghez azonban hozzá kell tenni, hogy a posztszovjet térség gyakorlati tapasztalatai azt mutatják, hogy ahová egyszer orosz békefenntartók települnek, onnan utána belátható ideig nem vonulnak ki.

Az orosz békefenntartó misszió 2021. február 27-i állapot szerint¹⁰⁰

További kérdés a megállapodásban az orosz békefenntartók mandátuma. Ezt ugyanis a fegyverszünet nem szabályozza pontosan, és azóta sem rendezték. Valójában a Hegyi-Karabakhba telepített orosz békefenntartó kontingensnek, eltérően a hagyományos ENSZ, EBESZ vagy EU keretben végrehajtott békefenntartó missziókról, nincs nemzetközileg elfogadott, pontos, részletes és nyilvános mandátuma. A 2021. február eleji állapot szerint az egyetlen, a békefenntartókra vonatkozó olyan dokumentum, amit mindkét harcoló fél aláírt, maga a fegyverszüneti megállapodás volt¹⁰¹, annak is a harmadik és negyedik pontja. Noha Vlagyimir Putyin orosz elnök már 2020. novemberében meghatározta az orosz kontingens fő feladatait, kiemelve a polgári lakosság megsegítését, az infrastruktúra helyreállítását és a vallásilag

¹⁰⁰ Обстановка в районе проведения миротворческой операции (по состоянию на 27 февраля 2021 года), [online], 2020. december 12. Forrás: Orosz Védelmi Minisztérium [2021. 03. 20.]

¹⁰¹ Заявление Президента Азербайджанской Республики, Премьер-министра Республики Армения и Президента Российской Федерации, [online], 2020. november 10. Forrás: Kremlin.ru [2021. 03. 20.]

jelentős helyek védelmét, ez nem azonos egy nemzetközileg elfogadott mandátummal. Nincsenek egyértelműen lefektetve a misszió pontos feladatai, a felelősségi viszonyok és a művelet-végrehajtási szabályok (*rules of engagement*) sem. Nincs szabályozva az sem, hogy milyen módon lehet biztosítani az orosz békefenntartók elszámoltathatóságát, ideértve annak biztosítását is, hogy a békefenntartó erőktől elvárt módon, pártatlanul és semlegesen járjanak el. Jelen *Védelmi Tanulmányok* lezárása idején még mindig nincs aláírva az az orosz–azeri kétoldalú memorandum, ami a békefenntartó erők tevékenységét részleteiben szabályozná.

Összességében elmondható, hogy a Hegyi-Karabahba telepített orosz békefenntartók igen tág cselekvési autonómiával rendelkeznek, és számos, a békefenntartáshoz kapcsolódó tevékenységet végeznek úgy, hogy ezekre nincs egyértelmű, jogilag szilárd nemzetközi felhatalmazásuk. Az azerbajdzsáni oldal kifejezetten nehezményezte az orosz erőknek a Chaylaggala-incidensben játszott szerepét.¹⁰² Hasonlóan érzékeny kérdés Baku számára, hogy az orosz békefenntartók együttműködnek a hegyi-karabahi de facto hatóságokkal is, noha egyébként bizonyos szintű együttműködés műveleti okokból minden bizonnyal szükséges.

Az orosz békefenntartók többsége a Déli Katonai Körzet alárendeltségébe tartozó 15. Önálló Gépesített Lövészdandárból kerül ki. A kontingens parancsnoka a Déli Katonai Körzet parancsokhelyettese, Rusztem Muradov altábornagy. Az eredetileg dagesztáni születésű parancsnok végigharcolta mindkét csecsen háborút, a kelet-ukrajnai konfliktusban Oroszországot képviselte az orosz–ukrán tűzszüneti koordinációs mechanizmusban, ezt követően pedig egy évet töltött katonai tanácsadóként Szíriában.¹⁰³ A Déli Katonai Körzet helyettes vezetőjeként 2018 decembere óta szolgált. Látható tehát, hogy személyében az orosz vezetés egy igen tapasztalt, harcedzett, a kaukázusi régiót jól ismerő parancsnokot nevezett ki.

A fegyverszüneti egyezmény szerint az orosz békefenntartó kontingens létszáma nem haladhatja meg az 1960 főt, kézi és könnyűfegyverekkel, valamint összesen 90 páncélozott csapatszállító járművel, 380 tehergépkocsival és egyéb járművel lehetnek felszerelve. Viszont már a bevonulás kezdetétől érzékelhető volt, hogy Oroszország jóval nagyobb létszámú és erősebb fegyverzetű egységeket telepített Karabahba. Dokumentált, hogy az orosz békefenntartók harckocsikkal,

¹⁰² [Baku claims Russian peacekeepers overstepping their mandate in Karabakh](#), [online], 2020. december 14. Forrás: JAMnews [2021. 03. 20.]

¹⁰³ [Muradov Rustam Usmanovich](#), [online], 2020. november 18. Forrás: Kavkazszkij Uzel [2021. 03. 21.] és Vladimir Socor: [Russia's 'Peacekeeping' Operation in Karabakh: Foundation of a Russian Protectorate \(Part Two\)](#), *Eurasia Daily Monitor*, Volume 17, Issue: 176, [online], 2020. december 10. Forrás: Jamestown Foundation [2021. 03. 21.]

rakéta-sorozatvetőkkel és elektronikai hadviselési eszközökkel is rendelkeznek, létszámuk pedig lényegesen meghaladja az előírtat. Szergej Sojgu orosz védelmi miniszter már 2020. november 21-én arról számolt be, hogy befejeződött a békefenntartó kontingens telepítése, összesen 552 katonai és egyéb járművel¹⁰⁴ – utóbbi szám jelentősen meghaladja az egyezményben előírt mennyiséget. Azerbajdzsáni források szerint 2021 elejére az orosz kontingens összlétszáma meghaladja az öt-ezer főt, Moszkva ugyanis a békefenntartók mellett „tanácsadókat”, „kiszolgálókat”, „önkénteseket” és „egyéb szakembereket” is telepít. A fenti nagyságrendeket annak fényében kell értelmezni, hogy évtizedek óta 3000-5000 fő orosz katona állomásozik örmény területen a Gyumriban található katonai bázison, illetve mintegy 4500 orosz határőr védi az örmény határokat jelenleg is.¹⁰⁵ Azzal tehát, hogy Moszkva körülbelül négy-ötezer főt telepített Hegyi-Karabahba, lényegében egyharmadával növelte a térségben állomásozó erőt.

Az orosz békefenntartó kontingens létszámán felüli, de igen fontos elem az a körülbelül száz főnyi tűzszerész szakember, akiket Oroszország a megfelelő speciális felszerelésekkel már november végén a térségbe telepített.¹⁰⁶ Az orosz tűzszerészek kulcsfontosságú munkát végeznek a polgári lakosság visszatérési lehetőségének biztosításában, és abban, hogy megteremtődjenek a gazdaság és a mindennapi élet újraindulásának feltételei. Február eleji állapot szerint az orosz tűzszerészek mintegy 1100 hektárnyi területet tisztítottak meg az aknáktól és fel nem robbant lőszerektől, ideértve 317 kilométernyi utat és 29 középületet, összesen több mint 24 000 (!) robbanótestet távolítva el.¹⁰⁷ Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy az 1100 hektár tizenegy négyzetkilométernek felel meg, miközben a harcok által érintett területek nagysága több ezer négyzetkilométer. Az aknamentesítés tehát közép- és hosszútávon is kiemelkedő fontosságú feladat marad az egész régióban.

Figyelemreméltó elem az orosz békefenntartók fegyverzete is. A fegyverszüneti egyezmény specifikusan meghatározza, hogy csak kézfegyverekkel rendelkezhetnek (szó szerint: *szo sztelkovim oruzsiem*¹⁰⁸). Ez a kategória az orosz katonai terminológia

¹⁰⁴ Karabakh: Russian and Turkish peacekeepers, Azerbaijani and Armenian military – who's where, [online], 2020. november 21. Forrás: JAMnews [2021. 03. 21.]

¹⁰⁵ Alekszandr GOLC: i. m.

¹⁰⁶ Информационный бюллетень Министерства обороны Российской Федерации по развертыванию российского воинского контингента миротворческих сил в зоне нагорно-карабахского конфликта (на 23 ноября 2020 г.), [online], 2020. november 23. Forrás: Orosz Védelmi Minisztérium [2021. 03. 21.]

¹⁰⁷ Информационный бюллетень Министерства обороны Российской Федерации по развертыванию российского воинского контингента миротворческих сил в зоне нагорно-карабахского конфликта (на 6 февраля 2021 г.), [online], 2021. február 6. Forrás: Orosz Védelmi Minisztérium [2021. 03. 21.]

¹⁰⁸ Lásd a fegyverszüneti megállapodás 3. pontját (ld. Függelék).

szerint pisztolyokat, gépkarabélyokat, rohampuskákat és hasonló eszközöket foglal magában, egészen a könnyű géppuskákig bezárólag. Viszont a békefenntartó kontingenssel együtt a térségbe telepítettek számos BTR–80 és BTR–82 páncélozott csapatszállító járművet is, a tornyukba épített szabvány fegyverzettel együtt, ami a BTR–80 esetében 14,5 mm-es nehézgéppuskát, a BTR–82-nél pedig 30 mm-es gépágyút jelent. Ezek az eszközök pedig már nem kézi-, hanem könnyűfegyvereknek (*ljogkie vooruzsenyija*) minősülnek, amikre az egyezmény nem ad felhatalmazást. Érdekes elem, hogy maga az orosz védelmi minisztérium kínál bizonyítékot arra, hogy az orosz békefenntartók megsértik a fegyverszüneti egyezmény előírásait. A minisztérium ugyanis rendszeresen publikál fényképes összeállításokat arról, hogy a békefenntartó katonák rakétagránát-vetővel és aknavetővel gyakorlatoznak¹⁰⁹, vagy éppen a páncélozott csapatszállítók vesznek részt lövészeten a toronyba épített fegyverzetükkel¹¹⁰, tehát nehézgéppuskákkal és gépágyúkkal.

További érdekesség, hogy a békefenntartó missziót vezető Muradov mellett további két orosz tábornok is szolgál Karabahban. Egyikük Andrej Volkov vezérőrnagy, aki a Putyin által 2020 novemberében létrehozott¹¹¹, Sztyepanakertben működő Tárcaközi Humanitárius Reagáló Központot vezeti. A másik pedig a török–orosz közös tűzszüneti ellenőrző központot (bővebben lásd később) vezető Viktor Fedorenko tábornok. Az, hogy egy ilyen, relatív kis területen zajló misszióban három tábornok is szolgál némileg aránytalan a kontingens hivatalos, 1960 fős létszámához képest¹¹², és értelmezhető úgy is, hogy Oroszország térségbeli ambíciói komolyabbak, mint egy viszonylag kicsi és rövid ideig tartó békeművelet lebonyolítása.

Az orosz normaszegés lehetősége

Amint fentebb láttuk, a fegyverszüneti egyezmény értelmében az orosz békefenntartók mandátuma öt év után automatikusan meghosszabbodik újabb öt évre, ha a részes felek egyike sem emel kifogást ez ellen. Valószínűtlen, hogy Örményország megvétózná az orosz misszió folytatását, mivel jelenleg az orosz békefenntartók jelentik az egyetlen biztonsági garanciát Hegyi-Karabah még örmény kézen

¹⁰⁹ С военнослужащими российского миротворческого контингента в Нагорном Карабахе проведены занятия по огневой подготовке, [online], 2021. január 20. Forrás: Orosz Védelmi Minisztérium [2021. 03. 21.]

¹¹⁰ С военнослужащими российского миротворческого контингента в Нагорном Карабахе проведены занятия со стрельбой из штатного вооружения БТР-82, [online], 2021. február 3. Forrás: Orosz Védelmi Minisztérium [2021. 03. 21.]

¹¹¹ Указ о Межведомственном центре гуманитарного реагирования, [online], 2020. november 13. Forrás: Kremlin.ru [2021. 03. 21.]

¹¹² Vladimir Socor: i. m.

maradt részei számára. Azerbajdzsánnak viszont alapos oka lenne megvétózni a misszió következő mandátumát, az oroszok kivonulása ugyanis lehetővé tenné Baku számára, hogy Hegyi-Karabah maradékát is visszaszerezzék.

Viszont érdemes megvizsgálni azt a lehetőséget is, hogy mi történik, ha öt év után az orosz békefenntartó kontingens az azeri vétó ellenére mégsem távozik. Fontos hozzátenni, hogy jelen elemzésnek nem célja, hogy egy ilyen forgatókönyv megvalósulásának *valószínűségét* vizsgálja. Ezzel együtt mégis célszerű ezt a *lehetőséget* is figyelembe venni, több okból is. Egyrészt, mint azt fentebb már láttuk, a posztszovjet térségben a történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy ahová egyszer egy konfliktust követően orosz békefenntartók települnek, onnan jellemzően nem vonulnak ki. Nem távoztak sem Moldovából, sem a grúziai két szeparatista entitás, Abházia és Dél-Oszétia területéről sem. Másrészt, erősen kérdéses, hogy a fegyverszüneti egyezmény előírásai vajon csak a békefenntartó kontingens hivatalosan 1960 fős állományára vonatkoznak, vagy az összes, Hegyi-Karabahba telepített orosz erőre. Harmadrészt, mint az említésre került, az orosz kontingens létszáma és fegyverzete azt mutatja, hogy Moszkva már most megsérti a fegyverszüneti egyezmény előírásait. Negyedrészt, nem lehet kizárni egy abház forgatókönyv megvalósulásának lehetőségét sem. Ez azt jelentené, hogy Oroszország nagy számban ad orosz útlevelet Hegyi-Karabah örmény lakosainak, ilyen módon orosz állampolgárokat „teremtve”. Ezt követően pedig az orosz alkotmány alapján Moszkva már indokolhatná az orosz állampolgárok védelmével is azt, hogy miért tartja a csapatait a térségben a hivatalos mandátum lejáta után is.¹¹³ Ennek a lehetőségnek a megvalósulását vetítheti előre, hogy a hegyi-karabahi örmény vezetés már mérlegeli az orosz mint második hivatalos nyelv bevezetésének lehetőségét.¹¹⁴

Ha az orosz békefenntartók Baku ellenkezése dacára is a térségben maradnának, Azerbajdzsán elvileg kereshetne jogorvoslatot mind a hazai bíróságokon (hiszen Hegyi-Karabah Azerbajdzsán része), mind pedig nemzetközi fórumok előtt. Viszont egyrészt, mint fentebb láttuk, maga a fegyverszüneti egyezmény nem jogszabály, csak egy nyilatkozat, ami megnehezíti, hogy bíróság előtt lehessen érvényt szerezni neki. Másrészt, az orosz alkotmány 2020 eleji módosítása értelmében az orosz jog elsőbbséget élvez a nemzetközi szervezetek döntéseivel szemben,

¹¹³ Ivan Sascha SHEEHAN: *Russia's New Territory*, [online], 2020. december 23. Forrás: National Review [2021. 03. 21.]

¹¹⁴ *MPs offer to make Russian the official language in Nagorno-Karabakh*, [online], 2021. február 18. Forrás: Caucasian Knot [2021. 03. 21.]

ha ez utóbbiak ellentmondanak az orosz alkotmánynak¹¹⁵, ami szintén nem egy azeri kereset sikere irányába ható tényező.

A problémát katonai eszközökkel sem lehetne könnyen megoldani. A 2008-as grúziai háború óta ugyanis egyértelmű, hogy Oroszország a békefenntartó erői elleni támadásokat *casus belli*-ként kezeli. Nem valószínű, hogy Azerbajdzsán megkockáztatna egy közvetlen katonai konfliktust Oroszország ellen Hegyi-Karabah még örmények lakta részeiért. Bár elméletileg a török katonai támogatás javítaná Baku esélyeit, a gyakorlatban kizárható, hogy török katonai alakulatok rátámadnának a Hegyi-Karabahba települt orosz reguláris egységekre. Egy ilyen forgatókönyv ugyanis könnyen nyílt NATO–Oroszország konfliktussá eszkalálódhatna, amit feltételezhetően egyik fél sem szívesen kockáztatna meg.

Ugyanez a helyzet a Lachin-korridorral is. Mivel ez az útvonal jelenti a hegyi-karabahi orosz erők egyetlen szárazföldi kapcsolatát Örményországgal, a folyósó elvágásával Baku elvben nyomást gyakorolhatna Moszkvára. A gyakorlatban azonban, éppen a korridor kulcsfontosságú jellege miatt, az a valószínű, hogy a következő években az oroszok jelentősen bővítik és megerősítik majd ezt az útvonalat. Egy, a korridor elleni esetleges offenzíva tehát éppúgy *casus belli*-vé válna, mint magukra a békefenntartókra rátámadni.

Törökország és a fegyverszünet

Ankara elsődleges célja a háborús konfliktust illetően Azerbajdzsán támogatása volt, amely alapvetően teljesült, még akkor is, ha nem foglalták vissza Karabahot teljes mértékben. A török média folyamatosan figyelemmel kísérte a fejleményeket, beszámolt a testvérország sikereiről és a területét ért bombatámadásokról, s az összetartozás-érzését az Azerbajdzsánban mindenhova kirakott török zászlók tengere vagy a bajtársi megszólalások erősítették. Maga Alijev is többször adott interjút a török médiában.¹¹⁶ Ezzel az azeri-kérdés újfent tematizálta a török belpolitikát, az ellenzéki pártok ismételten felsorakoztak egy, a kormány által messzemenően támogatott ügy mellett.

Ennél tágabb kontextusban vizsgálva a történeteket és a török diplomácia viselkedését, a cél a dél-kaukázusi befolyásszerzés erősítése volt, más szavakkal, hogy ne csak a terepen legyen ott, de a tárgyalóasztalhoz is odaengedjék – ez pedig

¹¹⁵ Lásd az alkotmány 79. cikkelyét. Закон Российской Федерации о поправке Конституции Российской Федерации, [online], 2020. március 11. Forrás: Orosz Állami Duma [2021. 03. 21.]

¹¹⁶ Lásd például: Azərbaycan Cumhuriyyətinin İlham Aliyev Habertürk'te. Özel Röportaj - 14 Ekim 2020, [online], 2020. október 14. Forrás: Youtube [2020. 12. 10.]

otthon is kedvezőbb színben tünteti fel a győzelmet. A török vezetés láthatóan igyekezett nyomást helyezni Bakura, hogy tegyen meg mindent annak érdekében, hogy részese legyen a rendezésnek. Végül ezt sikerült elérni a november 10-én megkötött orosz–török megállapodással, amely rendelkezett arról, hogy egy közös fegyverszüneti ellenőrző központban török katonák is jelen legyenek a régióban. Törökország eredetileg integráns részt kívánt vállalni mind a tűzszüneti egyezmény létrehozásában, mind pedig annak végrehajtásában, ezeket a törekvéseket azonban Oroszország megakadályozta. A közös tűzszüneti megfigyelő központ létrehozása ebben a kontextusban tehát leginkább Ankarának tett orosz gesztusként értelmezhető. A fegyverszünetet követő Erdoğan–Putyin telefonbeszélgetés pedig arra enged következtetni, hogy az orosz–török pragmatikus együttműködés állandósulni fog Hegyi-Karabahot illetően is.¹¹⁷

A orosz–török közös fegyverszüneti ellenőrző központ

A központ november 10-i létrehozását követően a török parlament november 17-én egy éves mandátumot adott a katonáknak¹¹⁸, és hasonlóan járt el az orosz fél is. A központ létrehozásának technikai részleteit szabályozó megállapodást a felek 2021. január 12-én írták alá.¹¹⁹ A szervezet ténylegesen 2021. január 30-án kezdett működni. Valójában azonban erősen kérdéses, hogy a központ a megfigyelésen túlmutató, valódi ellenőrzést volna képes gyakorolni az orosz békefenntartó misszió tevékenysége felett.

Egyrészt, eleve nem egyértelmű a jogalapja annak, hogy a központ ellenőrizze a békefenntartó missziót. Utóbbi telepítéséről ugyanis Oroszország, Örményország és Azerbajdzsán állapodott meg, míg az ellenőrző központról szóló egyezményt csak a fegyverszünet két részes állama, Azerbajdzsán és Oroszország írta alá. Örményország ugyanis nem egyezett bele a török jelenlétbe, és semmilyen módon nincs is képviselve a közös fegyverszüneti ellenőrző központban. Bár a központ természetesen minden, a konfliktusban érdekelt fegyveres erővel kapcsolatot tart, így az örmény hadsereggel és a karabahiakkal is¹²⁰, Jereván szempontjából ez sokkal kevesebb, mint egy intézményesített pozíció a tűzszüneti megfigyelő mechanizmusban.

¹¹⁷ *Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rusya Devlet Başkanı Putin ile telefonda görüştü*, [online], 2020. november 10. Forrás: Török Köztársasági Elnöki Hivatal Kommunikációs Elnökség [2020. 12. 11.]

¹¹⁸ *Mehmetçik, Dağlık Karabağ'da 1 yıl görev yapacak*, [online], 2020. november 22. Forrás: Sözcü [2020. 12. 11.]

¹¹⁹ *Havva Kara AYDIN: Turkey, Russia joint center in Karabakh to operate soon*, [online], 2020. december 1. Forrás: AA [2021. 03. 21.]

¹²⁰ *Russian-Turkish Armistice Control Center Opened in Azerbaijan*, [online], 2020. december 1. Forrás: Orosz Védelmi Minisztérium [2021. 03. 21.]

Másrészt, kérdéses az is, hogy valójában mennyire lesz majd hatékony Törökország ellenőrző szerepe. Lényeges részlet ugyanis, hogy a törökök csak megfigyelési joggal rendelkeznek majd, nincs tehát szó közös török–oroszbékefenntartó járőrökről, sem pedig arról, hogy török csapatok önállóan látnának el békefenntartói feladatokat – amit az örmény fél nyilván nem is fogadna el legitimnek a történelmi sérelmek okán.

Lényeges emellett a döntéshozatali mechanizmus kérdése is. A központot az egyenlőség elve alapján hozták létre: mind a török, mind az orosz oldal 60-60 katonát delegál, egy-egy tábornok vezetése alatt. Orosz oldalról Viktor Fedorenko vezérőrnagy, török részről pedig Abdullah Katircı állnak a központ élén.¹²¹ Bár a központot létrehozó megállapodás szövege nem nyilvános, az egyenlőség elve egyértelműen érvényesült a szervezet összetételében, és rendszeresen ezt hangsúlyozzák a török és orosz politikai vezetők is. Ennek alapján feltételezhető, hogy a döntéshozatali mechanizmusra is ugyanez érvényes. Az alternatíva ugyanis az lenne, hogy az egyik oldal fölényben volna a másikkal szemben, amit nyilvánvalóan sem Ankara, sem Moszkva nem fogadna el.

Ha pedig a döntéshozatali eljárás az egyenlőség elvére épülve konszenzusos, az komoly kérdőjeleket vet fel annak kapcsán, hogy vajon mi történik, ha vitára kerül sor a török és az orosz fél között egy-egy esemény megítélésében, különösen akkor, ha ez az orosz békefenntartókat is érinti. A posztszovjet térségben többször előfordult már, hogy Oroszország visszaélt a konfliktus-rendezési folyamatok konszenzusos döntéshozatali mechanizmusaival, folyamatosan blokkolva a döntéshozatalt, hosszan prolongálva az adott konfliktust annak megoldása helyett. Számos ilyen eset történt Moldovában a transznisztriai szakadár konfliktus, és az odatelepített orosz békefenntartók kapcsán, és hasonló a helyzet Grúziában is Abházia és Dél-Oszétia viszonylatában. Ergo, ha a fegyverszüneti ellenőrző központ döntési mechanizmusa valóban konszenzusos, jó esély van rá, hogy Törökország pontosan olyan problémákkal szembesül majd, amikor megpróbálja ellenőrizni az orosz békefenntartók tevékenységét, mint amikkel anno a moldovai és grúz kormányok szembesültek.

Mindezek mellett sajnos azt sem lehet kizárni, hogy további, a chaylaggalai incidenshez hasonló, kisebb összecsapások történnek majd a karabahi fegyveresek és az azeri reguláris erők között. Ha újra ilyesmire kerül a sor, és az orosz békefenntartók ismét beavatkoznak, az egyértelmű próbája lesz az orosz–török közös fegyverszüneti ellenőrző központ hatékonyságának is.

¹²¹ Turkish-Russian Center Begins Monitoring Nagorno-Karabakh Truce, [online], 2021. január 30.
Forrás: RFE/RL, [2021. 03. 21.]

Állandósuló török katonai jelenlét

Ugyan a konfliktus megnyugtató rendezése elmaradt, de Törökország katonai jelenléte állandósulni fog Azerbajdzsánban. Ezzel együtt a két ország együttműködése is: az itt zajló változás alapvető kérdése az, hogy a korábbi évtizedek többoldalú, a régió nagyhatalmaival jó kapcsolatra törekvő azeri külpolitikát felváltja-e egy erősen Ankara-fókuszú vagy sem. Noha Baku valószínűleg megpróbál majd egyensúlyozni a különböző érdekek mentén (ráadásul öt év múlva újra kell tárgyalni az oroszok jelenlétét), a mozgástere csökkenni fog. Ami az azeri haderőt illeti, a török befolyás mindenképp erősödni fog. A 27 éve hivatalban lévő azeri vezérkari főnök, Nəcməddin Sadıkov november eleji eltávolításáról szóló hírek arra engednek következtetni, hogy nemcsak a generációváltás gyorsul fel az azeri hadseregben, de a török, illetve a Törökországban kiképzett azeri tiszteknek a súlya is növekedni fog az idősebb, inkább orosz kapcsolatokkal rendelkező tisztikarral szemben.

Ankara mindenképp sikerként értékelheti a beavatkozást, hiszen a török csapatok jelenlétének köszönhetően sikerült befolyást szereznie egy hagyományosan orosz érdekszférának számító régióban. Ez pedig jelzi a török–orosz kapcsolatokban bekövetkező változást: noha Ankara a 2016-os négynapos konfliktusban határozottan kiállt Baku mellett¹²², nem avatkozott be a konfliktusba, ami mögött a 2015 vége óta a Szu–24-es lelövése miatti orosz szankciók megszüntetésére tett diplomáciai erőfeszítései, illetve energiafüggősége és kiszolgáltatott szíriai helyzete húzódtott meg (Moszkva jóváhagyása nélkül nem indíthatta volna meg az Eufrátesz Pajzsa hadműveletet), addig ezek jelentős mértékben megváltoztak. Azóta véget értek a szankciók, több gazdasági kérdésben is megállapodtak – a Török Áramlat gázvezeték is megépült orosz pénzen –, miközben Ankarának jelentős erőfeszítéseknek köszönhetően sikerült a korábban 50-60 százalékos függését a gázimportban lecsökkenteni, részben köszönhetően a nemrég átadott vezetéseken érkező azeri gáznak, illetve az egyre olcsóbbá váló LNG-nek, így főleg a katarai importnak. A két hatalom a viszony 2016 közepi rendezése óta pragmatikusan együttműködik számos kérdésben a több területen (pl. Ukrajna, Szíria, Líbia stb.) fennálló alapvető érdekütközések ellenére is.¹²³ A két fél által folytatott tranzakcionalista külpolitika terén úgy tűnik, hogy Recep Tayyip Erdoğan és Vlagyimir Putyin megtalálta a közös hangot, így a törökök dél-kaukázusi

¹²² Nagorno-Karabakh clash: Turkey backs Azeris 'to the end' against Armenia, [online], 2016. április 3. Forrás: BBC [2020. 12. 11.]

¹²³ Az orosz–török viszony alakulásáról lásd bővebben: PÉNZVÁLTÓ Nikolett: *Oroszország helye Törökország kül-, biztonság- és védelem-politikájában*, 2016-2019. Doktori értekezés, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2020

aktivitását Moszkva kevésbé tartja veszélyesnek, mint korábban – különösen igaz ez annak tükrében, hogy az utóbbi években a török–amerikai és török–uniós kapcsolatok komoly válságukat élik.

Összességében Törökország több szempontból is nyertesként került ki a karabahi konfliktusból: az offenzíva révén jelentős mértékben fokozta befolyását Azerbajdzsánban, hiszen a hadjárat sikere a török támogatás nélkül kétséges lett volna vagy legalábbis jóval nagyobb veszteségek árán történt volna meg. December 9-10-én Erdoğan Bakuba látogatott a győzelmi ünnepekre¹²⁴, s aláírtak egy megállapodást, amely jelentősen megkönnyíti a két ország közötti utazást, az állampolgároknak elég lesz a személyigazolvány, hogy a másik állam területére lépjenek.¹²⁵ Örömmel az örömben, hogy a harcok lezárását jelentő megállapodásba végül hivatalosan nem kerülhetett be, azonban ezt némileg ellensúlyozta a közös, orosz–török megfigyelő központ felállítása. A rendezésnek további hozadéka az Örményország déli részén kialakítandó korridor, amely a közös azeri–török nahicseváni határszakaszban folyamatos és közvetlen utánpótlást biztosít a két ország között; ennek köszönhetően a török transzport – igaz, orosz ellenőrzés mellett – akadálytalanul be tud majd jutni Azerbajdzsán központi területeire, Grúziát elkerülve. Ennek lehetősége már is mozgásba hozta a közép-ázsiai államokkal még szorosabb kapcsolatot kialakítani akaró csoportokat.

Oroszország és a fegyverszünet

Az orosz elemzők körében – a Kremlhez való viszonyuktól nem teljesen függetlenül – radikálisan eltérő értékelések láttak napvilágot Moszkvának a konfliktusban, illetve annak rendezésében vállalt szerepével kapcsolatban. A Kreml-párti narratíva érthető módon a november 10-én aláírt fegyverszüneti megállapodásra fókuszál, sikerként elkönyvelve azt a tényt, hogy a megállapodást az orosz diplomácia hozta tető alá, valamint, hogy a Karabahba telepített békefenntartó misszióban kizárólag orosz katonák vesznek részt. Így tehát fenntartva azt a látszatot, hogy a konfliktus nyertese végső soron Oroszország, miközben Törökország minden erőfeszítése ellenére a partvonalra szorult. Nyugati elemzők joggal mutatnak rá arra, hogy

¹²⁴ Son Dakika Haberi - Başkan Erdoğan'dan kritik açıklamalar: Bu hesap sorulacak, [online], 2020. december 10. Forrás: Sabah [2020. 12. 11.]

¹²⁵ No: 318, 11 December 2020, Press Release on the Signing of the Protocol in Baku on December 10, 2020 Regarding Travel with Identity Cards for Mutual Visits of the Citizens of the Republic of Turkey and the Republic of Azerbaijan, [online], 2020. december 11. Forrás: Török Külügyminisztérium [2020. 12. 11.]

ahova orosz békefenntartó erők bementek, onnan még soha nem vonultak ki.¹²⁶ Hegyi-Karabah volt az egyetlen kakukktójas a posztszovjet térség úgynevezett befagyott konfliktusai közül, ahol ezidáig nem volt orosz katonai jelenlét. Ezért a nem Kreml-párti elemzők egy része is egyértelmű orosz geopolitikai sikerként könyveli el a békefenntartók telepítését.¹²⁷

Számos elemző felrója a putyini vezetésnek a háború során tanúsított passzivitását, melyet egyesek a katonai szövetséges Örményország elárulásaként interpretálnak.¹²⁸ Az orosz kivárás magyarázható a putyini vezetés inkompetenciájával, az orosz katonai erő lekötöttségével Szíriában és Ukrajnában¹²⁹, a közvetlen szárazföldi összeköttetés hiányával Örményország és Oroszország között, illetve a Pasinyan-féle vezetéssel szembeni ellenszenvvel¹³⁰ is. Ugyanakkor (nem feltétlenül kontrasztban az előbb leírtakkal) valószínűbbnek tűnik, hogy az orosz külpolitika egyszerűen egy olyan új szakaszba lépett, melyet a higgadtabb, konfliktuskerülőbb, és Oroszország (és legfőképp: a politikai rezsim) közvetlen érdekeit a korábbi ideológiai premisszák és geopolitikai beidegződések fölé helyező magatartás vezérel. Ezen az állásponton van például Dmitrij Trenyin és Vlagyimir Frolov, két ismert külpolitikai szakértő is. Ennek, a Trenyin szavaival „poszt-posztimperialista” orosz külpolitikának a legfőbb vezérlőelve a kaukázusi régió vonatkozásában az orosz Észak-Kaukázus stabilitásának garantálása.¹³¹ Ebből a szempontból Moszkvát sokkal inkább irritálta az, hogy Törökország több ezer szír radikálíst szállított a konfliktusövezetbe, mintsem az, hogy benyomult az orosz érdekszférába. Frolov szerint Moszkvának hallgatólagosan el kell ismernie más regionális hatalmak korlátozott befolyását a posztszovjet térségben, ki kell alakítania velük egy modus vivendit, és csak ott fenntartani az orosz dominanciát, ahol ennek elengedése költségesebb lenne Oroszország számára, mint annak

¹²⁶ Bendarzszevszkij ANTON: [Folyamatosan érkeznek az orosz katonákat szállító repülőgépek Jerevánba](#), [online], 2020. november 12. Forrás: Magyar Nemzet [2020. 12. 14.]

¹²⁷ Ezen a véleményen van például Richard Giragosian örmény-amerikai szakértő is. [Nagorno-Karabakh truce: What to expect in the years that follow a bloody six-week war](#), [online], 2020. november 14. Forrás: The Naked Pravda podcast [2020. 12. 14.]

¹²⁸ Fontos leszögezni, hogy Hegyi-Karabah vonatkozásában semmilyen szerződéses kötelezettsége sem volt Moszkvának, a védelmi garanciák kizárólag Örményország területére vonatkoznak, melyre a háború nem terjedt ki.

¹²⁹ Lásd például a hírhedt Igor Sztrelkov Girkin, az FSZB volt tisztjének és a „Donyecki Népköztársaság” volt védelmi miniszterének értékelését. [И. Стрелков: сотый нож в спину Путина](#), [online], 2020. november 10. Forrás: Youtube [2020. 12. 14.]

¹³⁰ Pavel FELGENHAUER: i. m.

¹³¹ Dmitrij TRENIN: [Moscow's New Rules](#), [online], 2020. november 12. Forrás: Carnegie Moscow Center [2020. 12. 14.]

megtartása.¹³² A karabahi status quo fenntartása valószínűleg nem volt minden áron fontos Moszkva számára. Miután az utóbbi évtizedekben (nagyreszt éppen az orosz fegyvereladásoknak köszönhetően) az erőegyensúly döntő mértékben eltolódott Azerbajdzsán javára, feltehetőleg egyre nagyobb árat követelt Moszkva részéről Baku visszatartása. Különösen úgy, hogy Jereván az orosz nyomásgyakorlás ellenére sem volt hajlandó semmilyen engedményt tenni, a pasinyjani vezetés pedig tovább szította a feszültséget.¹³³ Moszkva számára egész egyszerűen nem érte meg Örményország miatt konfrontálódni a szintén fontos partnernek számító Azerbajdzsánnal és az őt támogató Törökországgal.

Ankara beengedése az orosz befolyási övezetbe – ellentétben az Európai Unióval vagy az Egyesült Államokkal – a Kreml nézőpontjából nem jelent kihívást az orosz rezsim biztonságára. Ahogy Vlagyimir Putyin fogalmazott, Törökország nem jelent veszélyt Oroszország biztonságára, Erdoğan pedig „rugalmas” és „meg lehet találni vele a közös nyelvet”.¹³⁴ A két rezsim pragmatikus és tranzakcionista megközelítése tág teret enged az alkudozásnak, ahogy azt láthattuk Szíria és Líbia kapcsán is. Nem mellékes talán az sem, hogy Moszkva a fegyverszünet tető alá hozásával Szíria után most ismét a béketeremtő szerepében tetszeleghet.

Katonai értelemben azzal, hogy a békefenntartók telepítése révén tartós orosz katonai jelenlét jött létre Azerbajdzsánban, Moszkva regionális pozíciói mindenképpen erősödtek. A stratégiai megfontolások mellett ebbe beleértendő a katonai hírszerzési lehetőségek is a békefenntartók misszió keretében telepített SIGINT eszközök révén. Várhatóan Örményországban is erősödni fog az orosz katonai jelenlét, hivatkozva elsősorban a hegyi-karabahi békefenntartó misszió ellátásával kapcsolatos logisztikai szükségletekre. Örményország háborús veresége és az örmény hadsereg súlyos veszteségei minden bizonnyal jelentősen növelni fogják Jereván katonai-biztonsági függését Moszkvától.

A nahicseváni korridor örmény szakaszának orosz ellenőrzése révén Moszkva erős nyomásgyakorlási eszközre tett szert Törökországgal szemben is. A korridor kiépítése, valamint az ott zajló majdani forgalom szabályozása révén Moszkva kedve szerint korlátozhatja majd a Törökország és Azerbajdzsán közötti, kulcsfontosságú kereskedelmi és logisztikai kapcsolatokat.

¹³² Vlagyimir FROLOV: [Пусть польхает. Как изменилась политика России на постсоветском пространстве](#), [online], 2020. október 29. Forrás: Republic.ru [2020. 12. 14.]

¹³³ Alekszandr GABUJEV: [Viewpoint: Russia and Turkey - unlikely victors of Karabakh conflict](#), [online], 2020. november 12. Forrás: BBC [2020. 12. 14.]

¹³⁴ [Онлайн-встреча Владимира Путина с участниками клуба «Валдай»](#), [online], 2020. október 22. Forrás: Youtube [2020. 12. 14.]

A jelenlegi orosz külpolitika kontextusában az is orosz sikerként értékelhető, hogy Moszkva a fegyverszünet tető alá hozásával lényegében kiszorította a Nyugatot a rendezési folyamatból, hiszen a megállapodást a Minszki Csoport megkerülésével, annak kihagyásával kötötték. Ez hátrányosan érinti a minszki csoport egyik társelnökeként az Egyesült Államokat, valamint az Európai Uniót is, amely bár önállóan nem szerepel a Minszki Csoport tagjai között, egyik meghatározó tagállama, Franciaország a csoport másik társelnöke, és több más EU-tagállam (Németország, Olaszország stb.) is tagja a formációnak. Oroszország várhatóan a közeli jövőben sem fog ezen a pozícióján változtatni, és az Európai Uniót legfeljebb majd csak az újjáépítés finanszírozásába próbálja majd bevonni, de nem a politikai rendezésbe.

Következtetések: rendezés helyett újabb befagyott konfliktus?

A 2020. szeptember végétől november 9-ig tartó hegyi-karabahi háborút lezáró fegyverszünet, bár gyökeresen átalakította a regionális biztonsági helyzetet, nem hozta el a konfliktus megnyugtató lezárását, nem eredményezett tartós rendezést. Békeszerződés még várhatóan hosszú ideig nem születik, és a fegyverszünet is rendezetlenül hagyott számos kulcsfontosságú kérdést.

Már rövidtávon is komoly feszültség forrása lehet, hogy az orosz békefenntartók pontos mandátuma nem tisztázott, nincs erről szóló azeri–orosz megállapodás. Pontos mandátum és részletes megállapodás hiányában az sem egyértelmű, hogy Azerbajdzsánnak milyen lehetőségei vannak arra, hogy kikényszerítse a békefenntartóktól definíció szerint elvárható pártatlanságot, ha az orosz csapatok az örmények felé bizonyulnának elfogultnak. A létrehozott török–orosz közös ellenőrző központ hatékonysága a fegyverszünet betartatásában pedig politikai, jogi és szervezeti okokból sem egyértelmű, és különösen akkor nem, ha az orosz erők tevékenységével szemben kellene fellépnie.

Kérdéses az is, a november 9-i status quo alapján meghúzott de facto határok mennyire bizonyulnak majd tarthatónak. A decemberi rövid eszkaláció megmutatta, hogy a harcok lezárulása idején fennálló aktuális állapot konzerválása instabil, részben a fegyverszünet idején körülzárt, de még harcoló örmény csapatok által tartott területek helyzete, másrészt pedig a demarkációs vonal földrajzi megalapozottsága miatt. Különösen igaz ez a korábban megszállt hét megye azeri kontroll alá kerülését követően a régi-új azeri–örmény határon előálló helyzetekre. Szükséges volna tehát egy újabb, célszerűen azeri–örmény–orosz megállapodás egy megalapozott, földrajzilag és logisztikailag is fenntartható demarkációs vonal kijelöléséről.

A fegyverszüneti egyezmény egyik legnagyobb, hosszú távú gyengesége, hogy egyáltalán nem rendelkezik Hegyi-Karabah még örmény kézen maradt részeinek státusáról Azerbajdzsánon belül. Bár a háború első szakaszában néhányszor elhangzott Azerbajdzsán részéről a kulturális autonómia ígérete, ez végül nem került be az egyezménybe. Így ezeken a területeken elvben továbbra is az örmény közigazgatás érvényesül és a szakadárak jogrendje az irányadó, bár kérdéses, hogy a háborús pusztítás és a lakosság tömeges elmenekülésének körülményei között ez a gyakorlatban mennyire tud majd működni. Azeri szempontból tehát Hegyi-Karabakhban maradt ugyanaz az ex lex állapot, ami a háború előtt is fennállt, bár természetesen jóval kisebb területen.

A megállapodás másik strukturális gyengesége, hogy de facto lehetőséget ad arra Oroszországnak, hogy a kezdeti, öt éves mandátum lejárta után azeri területen tartsa az erőit, adott esetben Baku akarata ellenére is. Elméletileg persze lehetséges, hogy kevesebb, mint öt év múlva Baku megvétőzza az orosz békefenntartók állomásozásának meghosszabbítását és az orosz csapatok kivonulnak, ami megnyitná a lehetőséget Azerbajdzsán számára, hogy ezt követően harc nélkül visszaszerezze az összes, most még örmény kézen lévő területet.

Kérdés azonban, hogy a gyakorlatban milyen eszközei volnának Azerbajdzsánnak abban az esetben, ha öt év múlva az orosz békefenntartók esetleg nem hajlandóak távozni. A jogi eszközök várhatóan nem hoznának eredményt, kisebb részben a fegyverszüneti egyezmény nem jogszabályi jellege miatt, nagyobb részben pedig azért, mert az orosz alkotmány 2020 elején lezajlott módosítása értelmében az orosz jogszabályok elsőbbséget élveznek a nemzetközi joggal szemben, ami megnehezíti, hogy bárki nemzetközi bíróságon keresse az igazát az orosz állammal szemben. Valószínűtlen az is, hogy Baku a békefenntartók kiszorítása érdekében megkockáztatná a háborút Moszkvával – annál is inkább, mert a Dél-Kaukázus térségében a 2008-as grúzai háború óta egyértelmű, hogy Oroszország *casus belli*-ként kezeli a békefenntartó csapatai elleni támadást akkor is, ha a békefenntartók jelenlétének jogi alapjai nem feltétlenül sziklaszilárdak.

Ha pedig az orosz békefenntartók esetleg Azerbajdzsán akarata ellenére is a térségben maradnak, akkor hasonló szerepet töltenek majd be, mint jelenleg Grúziában és Moldovában is, békefenntartó helyett de facto konfliktus-fenntartóként működve. Azzal, hogy jelenlétükkel katonailag akadályozzák az anyaországot a területi integritásának helyreállításában, konzerválják a szeparatista entitás létét. Ennek a forгатókönyvnek a megvalósulására már most utalnak bizonyos jelek, például az, hogy Moszkva az előírtnál jóval nagyobb és erősebb kontingenst telepít Hegyi-Karabahba. Hasonlóan indikatív lehet, ha Oroszország esetleg az abház forгатókönyvet szeretné követni Hegyi-Karabah kapcsán, tehát nagyszámú útlevél kiosztásával orosz állampolgárokat „teremt”, akinek a megvédésére aztán már megvannak az alkotmányos alapjai.

Azzal együtt viszont, hogy Oroszország lehetőséget kapott saját, térségbeli katonai jelenlétének erősítésére, a konfliktus a legalapvetőbb változást azzal hozta el, hogy Törökország visszavonhatatlanul megjelent a dél-kaukázusi régióban immár nemcsak gazdasági és politikai eszközökkel, de katonai erővel is. A várhatóan még szorosabbá váló azeri–török katonai kapcsolatok egyértelműen a térségbeli török katonai jelenlét állandósulása felé mutatnak.

Mindezek alapján elmondható, hogy a 2020-as karabahi háborút lezáró fegyverszünet a hegyi-karabahi konfliktus rendezése helyett annak átalakulását hozta magával. Míg területi értelemben a konfliktus lecsökkent, hiszen Azerbajdzsán visszaszerezte a hét megszállt megyéjét és Hegyi-Karabah egy részét is, geopolitikai értelemben jelentősen kiszélesedett a korábbinál erősebb orosz és török katonai jelenlét miatt. Figyelembe véve, hogy az Azerbajdzsánban állomásozó orosz és várhatóan tartósan jelen lévő török szárazföldi erők egymáshoz igen közel helyezkednek el, Azerbajdzsán ezzel a NATO–orosz szembenállás egy újabb, eleve történelmi és politikai feszültségektől terhelt terepévé vált.

Függelék I.:

A tanulmányban előforduló hegyi-karabahi földrajzi nevek jegyzéke¹³⁵

A település neve azeri nyelven (a nemzetközi szakirodalom által használt angol átírásban)	Az azeri alak magyar fonetikus átírása	A település neve örmény nyelven (a nemzetközi szakirodalom által használt angol átírásban)	Az örmény alak magyar fonetikus átírása	Az orosz alak
*	*	Qashatagh	Kasatagh	Кашатаг
Aghdara	Ahdere	Martakert	Martakert	Агдара (Мартакерт)
Askeran	Eszgerán	Askeran	Aszkeran	Аскеран
Chartar	Csartar	Chartar	Csartar	Чартар
Chaylaggala	Csajlaggala	Khtsaberd	Hcaberd	Хцаберд
Hadrut	Hadrut	Hadrut	Hadrut	Гадрут
Kalbajar	Kelbedzser	Shahumyan	Sahumjan	Кельбаджар
Khankendi	Hankendi	Stepanakert	Sztyepanakert	Ханканди (Степанакерт)
Khojavend	Hodzsavend	Martuni	Martuni	Ходжавенд (Мартуни)
Kohna Taghlar	Kohna Taglar	Hin Tagher	Hin Taher	Хин-Тахер
Lachin	Lacsin	Berdzor	Berdzor	Лачин (Бердзор)
Qubadli	Kubadli	Kashunik	Kasunyik	Губадлы (Кашуник)
Shusha	Susa	Shushi	Susi	Шуша (Шуши)
Zangilan	Zengilan	Kovsakan	Kovszakan	Зангелан (Ковсакан)

¹³⁵ A 2020-as háború előtti állapot szerint, tehát ideértve az örmények által megszállt hét azeri megyét is.

Függelék II.:

A fegyverszüneti megállapodás szövege

Az Azerbajdzsáni Köztársaság elnökének, az Örmény Köztársaság miniszterelnökének és az Oroszországi Föderáció elnökének nyilatkozata

2020. november 10. 11:45

Mi, az Azerbajdzsáni Köztársaság elnöke, I. G. Alijev, az Örmény Köztársaság miniszterelnöke, N. V. Pasinjan és az Oroszországi Föderáció elnöke, V. V. Putyin a következőkről nyilatkozunk:

1. Bejelentjük a teljes tűzszünetet és valamennyi harci cselekmény beszüntetését a hegyi-karabahi konfliktuszónában 2020. november 10-én moszkvai idő szerint 0 óra 0 perctől. Az Azerbajdzsáni Köztársaság és az Örmény Köztársaság (továbbiakban a Felek) megállnak a jelenleg elfoglalt pozíciójukban.
2. Az agdami körzet 2020. november 20-ig visszakerül az Azerbajdzsáni Köztársasághoz.
3. A hegyi-karabahi kontaktvonal és a lachini korridor mentén az Oroszországi Föderáció békefenntartó kontingenst telepít, melynek állománya 1960, kézifegyverrel felszerelt katona, 90 páncélozott szállítójármű, 380 darab gépkocsi és különleges technikai eszköz.
4. Az Oroszországi Föderáció békefenntartó kontingense az örmény fegyveres erők kivonásával párhuzamosan kerül telepítésre. Az Oroszországi Föderáció békefenntartó kontingense öt évre kerül telepítésre, mely további öt éves időtartamokra automatikusan meghosszabbításra kerül, amennyiben legkésőbb 6 hónappal az aktuális időtartam lejártát megelőzően egyik Fél sem jelzi szándékát e rendelkezés alkalmazásának megszüntetésére.
5. A konfliktusban részes Felek által vállalt megállapodások teljesítésének hatékonyabb ellenőrzése céljából a tűzszünetet felügyelő békefenntartó központ kerül felállításra.
6. Az Örmény Köztársaság visszaadja a Kalbadzsar régiót az Azerbajdzsáni Köztársaság számára 2020. november 15-ig, a Lachin régiót pedig 2020. december 1-ig. A(z) (5 km széles) lachini korridor, mely Susa városát nem érintve biztosítja majd az összeköttetést Hegyi-Karabah és Örményország között, az Oroszországi Föderáció békefenntartó kontingensének ellenőrzése alatt marad.

7. A Felek megállapodása alapján az elkövetkező három éven belül kidolgozásra kerül a lachini korridoron áthaladó közlekedési útvonal építésének terve, mely biztosítja majd az összeköttetést Hegyi-Karabah és Örményország között. Az útvonal védelmére az orosz békefenntartó kontingens áthelyezésre kerül.
8. Az Azerbajdzsáni Köztársaság garantálja a lachini korridoron áthaladó polgárok, szállítóeszközök és rakományok biztonságát mindkét irányban.
9. A belső menekültek és kitelepített személyek az ENSZ menekültügyi főbiztos felügyelete alatt visszatérnek Hegyi-Karabah és a szomszédos régiók területére.
10. Sor kerül a hadifoglyok, túsok és más fogvatartott személyek, illetve az elhunytak holttesteinek kicserélésére.
11. Feloldják valamennyi gazdasági és szállítási összeköttetés korlátozását a régióban. Az Örmény Köztársaság garantálja a közlekedési kapcsolat biztonságát az Azerbajdzsáni Köztársaság nyugati régiói és a Nahicseváni Autonóm Köztársaság között a polgárok, szállítóeszközök és rakományok akadálytalan mozgásának céljából mindkét irányban. A közlekedési útvonal ellenőrzését Oroszország Szövetségi Biztonsági Szolgálatának (FSzB) határőrizeti szervei látják el.
12. A Felek megállapodása alapján új közlekedési kapcsolatok fognak épülni, összekötve a Nahicseváni Autonóm Köztársaságot Azerbajdzsán nyugati régióival.

Irodalomjegyzék

Elsődleges források

EBESZ: [Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group \(25 October 2020\)](#), [online], 2020. október 25. Forrás: reliefweb.int [2021. 03. 20.]

EBESZ: [Republic Of Azerbaijan Early Parliamentary Elections 9 February 2020 ODIHR Election Observation Mission Final Report](#), [online], 2020. július 17. Forrás: osce.org [2021. 03. 20.]

ENSZ Menekültügyi Főbiztosság: [UNHCR publication for CIS Conference \(Displacement in the CIS\) - Conflicts in the Caucasus](#), [online], 1996. május 1. Forrás: unhcr.org [2021. 03. 19.]

Oroszországi Föderáció Állami Duma: [Закон Российской Федерации о поправке Конституции Российской Федерации](#), [online], 2020. március 11. Forrás: дума.gov.ru [2021. 03. 21.]

Oroszországi Föderáció Elnöke: [Convention on the Legal Status of the Caspian Sea](#), [online], 2018. augusztus 12. Forrás: kremlin.ru [2021. 03. 20.]

Oroszországi Föderáció Elnöke: [Заявление Президента Азербайджанской Республики, Премьер-министра Республики Армения и Президента Российской Федерации](#), [online], 2020. november 10. Forrás: kremlin.ru [2021. 03. 20.]

Oroszországi Föderáció Elnöke: [Указ о Межведомственном центре гуманитарного реагирования](#), [online], 2020. november 13. Forrás: kremlin.ru [2021. 03. 21.]

Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériuma: [Своеннослужащими российского миротворческого контингента в Нагорном Карабахе проведены занятия со стрельбой из штатного вооружения БТР-82](#), [online], 2021. február 3. Forrás: mil.ru [2021. 03. 21.]

Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériuma: [Russian-Turkish Armistice Control Center Opened in Azerbaijan](#), [online], 2020. december 1. Forrás: mil.ru [2021. 03. 21.]

Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériuma: [Информационный бюллетень Министерства обороны Российской Федерации по разворачиванию российского воинского контингента миротворческих сил в зоне нагорно-карабахского конфликта \(на 23 ноября 2020 г.\)](#), [online], 2020. november 23. Forrás: mil.ru [2021. 03. 21.]

Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériuma: [Информационный бюллетень Министерства обороны Российской Федерации по развёртыванию российского воинского контингента миротворческих сил в зоне нагорно-карабахского конфликта \(на 6 февраля 2021 г.\)](#), [online], 2021. február 6. Forrás: mil.ru [2021. 03. 21.]

Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériuma: [Обстановка в районе проведения миротворческой операции \(по состоянию на 13 декабря 2020 года\)](#), [online], 2020. december 13. Forrás: mil.ru [2021. 03. 20.]

Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériuma: [Обстановка в районе проведения миротворческой операции \(по состоянию на 12 декабря 2020 года\)](#), [online], 2020. december 12. Forrás: mil.ru [2021. 03. 20.]

Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériuma: [С военнослужащими российского миротворческого контингента в Нагорном Карабахе проведены занятия по огневой подготовке](#), [online], 2021. január 20. Forrás: mil.ru [2021. 03. 20.]

Törökország Köztársasági Elnöki Hivatalának Kommunikációs Elnöksége: [Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rusya Devlet Başkanı Putin ile telefonda görüştü](#), [online], 2020. november 10. Forrás: iletisim.gov.tr [2020. 12. 11.]

Törökország Külügyminisztériuma: [No: 149, 12 July 2020, Press Release Regarding the Armenian Attack on Azerbaijan](#), [online], 2020. július 12. Forrás: mfa.gov.tr [2020. 12. 10.]

Törökország Külügyminisztériuma: [No: 239, 10 October 2020, Press Release Regarding the Ceasefire Between Azerbaijan and Armenia](#), [online], 2020. október 10. Forrás: mfa.gov.tr [2020. 12. 10.]

Törökország Külügyminisztériuma: [No: 318, 11 December 2020, Press Release on the Signing of the Protocol in Baku on December 10, 2020 Regarding Travel with Identity Cards for Mutual Visits of the Citizens of the Republic of Turkey and the Republic of Azerbaijan](#), [online], 2020. december 11. Forrás: mfa.gov.tr [2020. 12. 11.]

Törökország Külügyminisztériuma: [QA-94, 27 September 2020, Statement of the Spokesperson of the Ministry of Foreign Affairs, Mr. Hami Aksoy, in Response to a Question Regarding the Armenian Attacks on Azerbaijan Which Started This Morning](#) [online] 2020. 09.27. Forrás: mfa.gov.tr [2020. 12. 10.]

Törökország Nagy Nemzetgyűlése: [Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı ile Dışişleri Komisyonu Raporu \(1/979\)](#), [online] 2020. december 8. Forrás: tbmm.gov [2020. 12. 10.]

Másodlagos források

77 Azerbaycan askeri Bayraktar TB2 SİHA Operatörlüğü eğitimini başarıyla tamamladı, [online], 2021. február 5. Forrás: AA [online], 2021. február 5. Forrás: AA [2021. 03. 21.]

Sultan Al-Kanj: [Why Syrians are joining Turkey in Nagorno-Karabakh clash](#), [online], 2020. október 7. Forrás: Al-monitor [2020. 12. 10.]

Paul ANTONOPOULOS: [The bitter truth from the president of Artsakh](#), [online], 2020. november 10. Forrás: Greek City Times [2021. 03. 20.]

[Armenia Armed Forces have received Russian TOR-M2KM air defense missile systems](#), [online], 2019. december 25. Forrás: Army Recognition [2020. 12. 09.]

[Armenia says its fighter jet 'shot down by Turkey'](#), [online], 2020. szeptember 29. Forrás: BBC [2021. 03. 20.]

[Armenia wins tank at World Tank Biathlon Championship in Russia](#) [online], 2014. augusztus 16. Forrás: TASzSz [2020. 12. 09.]

[Armenia/Azerbaijan: Decapitation and war crimes in gruesome videos must be urgently investigated](#), [online], 2020. december 10. Forrás: Amnesty International [2021. 03. 20.]

[Artsakh's former Defense Minister Jalal Harutyunyan discharged from hospital](#), [online], 2020. december 4. Forrás: Public Radio of Armenia [2021. 03. 20.]

Araz ASLANLI: [10. yılında Azerbaycan-Türkiye Stratejik Ortaklık Anlaşması ve ortak askeri tatbikatlar](#) [online] 2020. augusztus 10. Forrás: Anadolu Ajansı [2021. 03. 20.]

Havva Kara AYDIN: [Turkey, Russia joint center in Karabakh to operate soon](#), [online], 2020. december 1. Forrás: AA [2021. 03. 21.]

[Azerbaijan: Attack on Church Possible War Crime](#), [online], 2020. december 16. Forrás: Human Rights Watch [2021. 03. 20.]

[Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Habertürk'te. Özel Röportaj - 14 Ekim 2020](#), [online], 2020. október 14. Forrás: Youtube [2020. 12. 10.]

[Azerbaycan Ordusu tarafından SİHA ile saniye saniye takip edilip vurulan araç](#), [online], 2020. október 27. Forrás: Twitter [2021. 03. 21.]

[Азербайджан отказался от участия в российских военных учениях](#), [online], 2020. szeptember 5. Forrás: Gazeta.ru [2021. 03. 20.]

[Baku claims Russian peacekeepers overstepping their mandate in Karabakh](#), [online], 2020. december 14. Forrás: JAMnews [2021. 03. 20.]

BENDARZSEVSZKIJ Anton: [Folyamatosan érkeznek az orosz katonákat szállító repülőgépek Jerevánba](#), [online], 2020. november 12. Forrás: Magyar Nemzet [2020. 12. 14.]

Nabih BULOS – Marcus YAM: [A new weapon complicates an old war in Nagorno-Karabakh](#), [online], 2020. október 15. Forrás: Los Angeles Times [2021. 05. 09.]

Сəбһənin Хосавənd istiқamətində дүшмənin “Тor-M2KM” ZRK-sı vurulub, [online], 2020. november 9. Forrás: Youtube [2020. 12. 13.]

[Conflict with Armenia prevents Azerbaijan from participating in “Kavkaz-2020” exercises](#), [online], 2020. szeptember 22. Forrás: Caucasian Knot [2021. 03. 20.]

Svante E. CORNELL: Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance. In: *Middle Eastern Studies*, 34., 1998, 51–72.

[Dağlık Karabağ'da 3 Türk general](#), [online], 2020. november 19. Forrás: boldmedya.com [2020. 12. 10.]

Anna Maria DYNER – Arkadiusz LEGIEĆ: [The Military Dimension of the Conflict over Nagorno-Karabakh](#), [online], 2020. november 26. Forrás: Polish Institute of International Affairs [2020. 12. 09.]

Gökhan ERGOCUN: [Turkey, Azerbaijan discuss defense industry cooperation](#), [online], 2020. július 17. Forrás: Anatolian News Agency [2021. 03. 20.]

[Ermenistan'a giden PKK'lı teröristler Süleymaniye'den](#), [online], 2020. október 9. Forrás: Sözcü [2020. 12. 11.]

ERŐSS Ágnes – TÁTRAI Patrik: When Reality Meets Power-rhetoric. Power, Mapping And Practice in Contested Spaces: The Case of Cyprus and Karabakh, *Documenti Geografici*, 2016/1.

Pavel FELGENGAUER: [Под ударом – Ереван и Баку?](#) [online], 2020. október 8. Forrás: Novaja Gazeta [2020. 12. 09.]

Vlagyimir FROLOV: [Пусть полыхает. Как изменилась политика России на постсоветском пространстве](#), [online], 2020. október 29. Forrás: Republic.ru [2020. 12. 14.]

Alekszandr GABUJEV: [Viewpoint: Russia and Turkey - unlikely victors of Karabakh conflict](#), [online], 2020. november 12. Forrás: BBC [2020. 12. 14.]

Azad GARIBOV: [Key Disputes Remain Unsettled in the Caspian Sea Despite the Signing of the Convention on Legal Status](#), [online], 2019. június. Forrás: CIFE [2021. 03. 20.]

Alekszandr GOLC: [Поражение от победы уже не можем отличать?](#), [online], 2020. november 16. Forrás: Jezsednyevnij Zsurnal [2020. 12. 11.]

Gustav GRESSEL: [Military lessons from Nagorno-Karabakh: Reason for Europe to worry](#), [online], 2020. november 24. Forrás: ECFR [2021. 03. 20.]

D. A. GYEGTYEREV – K. P. KURILJOV (szerk.): *Внешняя политика стран СНГ*, Aszpekt Pressz, Moszkva, 2019

[Highlights of the Armenia-Azerbaijan agreement and what happens next](#), [online], 2021. január 13. Forrás: JAMnews [2021. 03. 20.]

Fiona HILL – Kemal KIRIŞCI – Andrew Moffatt: [Armenia and Turkey: from Normalization to Reconciliation](#). [online], 2015. FORRÁS: Turkish Quarterly 13/4 [2020. 11. 20.]

Vasif HUSEYNOV: [Azerbaijan, Turkey Hold Large-Scale Military Drills Amidst Escalation of Tensions With Armenia](#), [online], 2020. augusztus 14. Forrás: jamestown.org [2020. 12. 08.]

[Improving Prospects for Peace after the Nagorno- Karabakh War](#), *Crisis Group Europe Briefing*, No. 91, [online], 2020. december 22. Forrás: International Crisis Group [2021. 03. 20.]

Daria ISACHENKO: [Turkey–Russia Partnership in the War over Nagorno-Karabakh](#), [online], 2020. november, Forrás: SWP [2021. 03. 20.]

И. Стрелков: [сотый нож в спину Путина](#), [online], 2020. november 10. Forrás: Youtube [2020. 12. 14.]

Aleksandra JAROSIEWICZ – Maciej FALKOWSKI: [The four-day war in Nagorno-Karabakh](#), [online], 2016. április 6. Forrás: OSW [2021. 03. 20.]

Yaşar KALAFAT – Araz ASANLI: Türkiye-Azerbaycan ilişkileri. In: İdris BAL: 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası. Ankara, 2006, 407–424.

[Karabakh: Russian and Turkish peacekeepers, Azerbaijani and Armenian military – who’s where](#), [online], 2020. november 21. Forrás: JAMnews [2021. 03. 21.]

Jurij КНУТОВ: [Камикадзе над полем боя](#), [online], 2020. november 17. Forrás: VPK [2020. 12. 09.]

Interjú Hayk Kotanjian tábornokkal, az Örmény Nemzeti Védelmi Kutatási Egyetem vezetőjével, 2016. június, Jereván

[Mehmetçik, Dağlık Karabağ’da 1 yıl görev yapacak](#), [online], 2020. november 22. Forrás: Sözcü [2020. 12. 11.]

Ani MEJLUMYAN – Ulkar NATIQIZI: [Following war with Armenia, Azerbaijan gains control of lucrative gold mines](#), [online], 2021. január 27. Forrás: Eurasianet [2021. 03. 20.]

[Mevlüt Çavuşoğlu ve Hulusi Akar, Bakü'de Aliyev ile görüştü](#), [online], 2020. november 8. Forrás: Sözcü [2020. 12. 10.]

[Stijn MITZER: Losses On The Sides Of Armenia And Azerbaijan](#), [online], 2020. szeptember 27. Forrás: Oryx [2021. 03. 20.]

[Московский договор между Россией и Турцией, 16 марта 1921 года](#), [online], é. n. Forrás: Association of Modern Scientific Investigation - (AMSI) [2020. 12. 09.]

[MPs offer to make Russian the official language in Nagorno-Karabakh](#), [online], 2021. február 18. Forrás: Caucasian Knot [2021. 03. 21.]

[Muradov Rustam Usmanovich](#), [online], 2020. november 18. Forrás: Kavkazszkij Uzel [2021. 03. 21.]

[Nagorno-Karabakh clash: Turkey backs Azeris 'to the end' against Armenia](#), [online], 2016. április 3. Forrás: BBC [2020. 12. 11.]

[Nagorno-Karabakh truce: What to expect in the years that follow a bloody six-week war](#), [online], 2020. november 14. Forrás: The Naked Pravda podcast [2020. 12. 14.]

[NATO chief says expects Turkey to calm Karabakh conflict](#), [online], 2020. október 5. Forrás: euractiv.com [2020. 12. 10.]

[New Wave of Depreciation of the Azerbaijani National Currency: Reasons and Expectation](#), [online], Center for Economic and Social Development, CESD, 2016. október 31. Forrás: www.cesd.az [2021. 05. 11.]

[Онлайн-встреча Владимира Путина с участниками клуба «Валдай»](#), [online], 2020. október 22. Forrás: Youtube [2020. 12. 14.]

[Orbiter-1K](#), [online], é. n. Forrás: Aeronautics Group [2020. 12. 09.]

PÉNZVÁLTÓ Nikolett: *Oroszország helye Törökország kül-, biztonság- és védelempolitikájában, 2016-2019*. Doktori értekezés, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2020

[President of Karabakh Speaks About the Hard Decisions He Had to Agree to](#), [online], 2020. november 10. Forrás: Civilnet [2021. 03. 20.]

[Принуждение к конфликту](#), [online], 2020. október 16. Forrás: Kommerszant [2020. 12. 10.]

RÁCZ András: *Oroszország biztonságpolitikai törekvései a posztszovjet térségben*, [online], Védelmi Tanulmányok 2020/3. Forrás: SVKK [2021. 03. 20.]

Rahim РАХИМОВ: *Azerbaijan Shows off Polonez, LORA Missiles From Belarus, Israel*, [online], 2018. június 14. Forrás: The Jamestown Foundation [2020. 12. 09.]

Alekszej RAMM: [Две тактики – одна победа. Уроки осеннего обострения в Нагорном Карабахе](#), [online], 2020. november 12. Forrás: Nyezaviszimoje Vojennoje Obozrenyije [2020. 12. 12.]

Alekszej RAMM: [Электронное «Поле» против дронов-убийц](#), [online], 2020. december 4. Forrás: Nyezaviszimoje Vojennoje Obozrenyije [2020. 12. 13.]

[Russian peacekeepers extend control following skirmish near Hadrut](#), [online], 2020. december 14. Forrás: OC Media [2021. 03. 20.]

[Russian, Armenian military begin joint exercise Kavkaz-2020 in Armenia](#), [online], 2020. szeptember 21. Forrás: TASZSZ [2021. 03. 20.]

Fuad SHAHBAZOV: [Tactical Reasons Behind Military Breakthrough in Karabakh Conflict](#), [online], 2020. november 3. Forrás: Jamestown Foundation [2021. 03. 20.]

Shaan SHAIKH – Wes RUMBAUGH: [The Air and Missile War in Nagorno-Karabakh: Lessons for the Future of Strike and Defense](#), [online], 2020. december 8.

Forrás: CSIS [2021. 03. 20.]

Ivan Sascha SHEEHAN: [Russia's New Territory](#), [online], 2020. december 23.

Forrás: National Review [2021. 03. 21.]

[SIPRI Trade Registers](#), [online], Forrás: Stockholm International Peace Research Institute [2020. 12. 09.]

Vladimir SOCOR: [Russia's 'Peacekeeping' Operation in Karabakh: Foundation of a Russian Protectorate \(Part Two\)](#), [online], *Eurasia Daily Monitor*, Volume 17, Issue: 176, 2020. december 10. Forrás: Jamestown Foundation [2021. 03. 21.]

[Son dakika haberi: Bakan Akar'dan Azerbaycan'da önemli ziyaret](#), [online], 2020. augusztus 12. Forrás: Hürriyet [2020. 12. 10.]

[Son Dakika Haberi - Başkan Erdoğan'dan kritik açıklamalar: Bu hesap sorulacak](#), [online], 2020. december 10. Forrás: Sabah [2020. 12. 10.]

Sergey SUKHANKIN: [Kavkaz-2020 Exercises: A Preliminary Analysis](#), [online], 2020. október 7. Forrás: ICDS [2021. 03. 20.]

Ron SYNOVITZ: [Technology, Tactics, And Turkish Advice Lead Azerbaijan To Victory In Nagorno-Karabakh](#), [online], 2020. november 13. Forrás: RFE/RL [2020. 12. 10.]

[Syrian Mercenaries in Karabakh: who they are, what they are doing there and where they are fighting](#), [online], 2020. október 26. Forrás: Conflict Intelligence Team [2021. 03. 20.]

Konsztantin SZIVKOV: [Нагорный Карабах, никаких компромиссов](#), [online], 2020. November 17. Forrás: VPK [2020. 12. 09.]

Konsztantin SZIVKOV: [Удар по мозгам. В противодействии современным беспилотникам уже сейчас ключевую роль играют системы РЭБ](#), [online], 2020. november 10. Forrás: Vojenno-promislenij Kurer [2020. 12. 12.]

[The battle for Shusha Fighting in Nagorno-Karabakh has reached a turning point. Here are the most recent developments in the conflict zone](#), [online], 2020. november 6. Forrás: Meduza [2021. 03. 20.]

The Military Balance 2020, International Institute of Strategic Studies, Routledge, London, 2020.

Timothy THOMAS: *Russian Combat Capabilities for 2020: Three Developments to Track*. MITRE Corporation, 2019. december

Ece TOKSABAY: [Turkish arms sales to Azerbaijan surged before Nagorno-Karabakh fighting](#), [online], 2020. október 14. Forrás: Reuters [2020. 12. 10.]

Dmitrij TRENIN: [Moscow's New Rules](#), [online], 2020. november 12. Forrás: Carnegie Moscow Center [2020. 12. 14.]

[Turkish-backed mercenaries. Nearly 800 Syrian fighters killed in Libya and Nagorno-Karabakh](#), [online], 2020. november 14. Forrás: syriahr.com [2020. 12. 10.]

[Turkish-Russian Center Begins Monitoring Nagorno-Karabakh Truce](#), [online], 2021. január 30. Forrás: RFE/RL [2021. 03. 21.]

[Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması 2020 Sonuçları Açıklandı](#), [online] 2020. június.17. Forrás: Kadir Has Üniversitesi [2020. 12. 09.]

Andrej VESZELOV: [Кто из турецких генералов руководил атакой на Карабах](#), [online], 2020. november 12. Forrás: Vzgljad [2020. 12. 13.]

Jack WATLING: [The Key to Armenia's Tank Losses: The Sensors, Not the Shooters](#), [online], 2020. október 6. Forrás: Royal United Services Institute [2020. 12. 11.]

[YAŞ kararıyla terfi eden Bahtiyar Ersay Paşa, Kaletpe'yi teröristlere mezar yapmıştı!](#), [online], 2019. augusztus 1. Forrás: Ahaber [2020. 12. 10.]

Ahmet YÜCE: [Bağımsızlıktan Günümüze Azerbaycan'ın Türkiye İle Askeri İşbirliği Faaliyetleri \(1991-2015\)](#) [online], 2020. január 8. Forrás: Academia.edu [2020. 12. 09.]

Ahmet YÜCE: [Haydar ALİYEV Dönemi Azerbaycan-Türkiye Askeri İşbirliği ve Eğitim Faaliyetleri \(1993-2003\)](#), [online], 2016. Forrás: Ulu öndər Heydər Əliyev irsində multikultural və tolerant dəyərlər", VII Beynəlxalq elmi konfransı, Slavyan Universiteti, Baku, 2016. május 3-5. [2020. 12. 11.]

VÉDELMI TANULMÁNYOK

Eddig megjelent

Péczeli Anna

A magyar–amerikai kapcsolatok a hidegháború végétől napjainkig

Tálas Péter

Magyarország biztonságpolitikája 1989–2019 között

Rácz András

**Oroszország biztonságpolitikai törekvései
a posztsovjet térségben**

Sz. Bíró Zoltán

A magyar–orosz kapcsolatok története (1990–2017)

Egeresi Zoltán, Pénzváltó Nikolett

**Törökország kapcsolata Közép- és Délkelet-Európával
1989-től 2018-ig**

Bartók András

Japán biztonság- és védelempolitikája 1989–2017

